

Peter Popma
Masterthesis Culturele Geografie
Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen

rijksuniversiteit
 groningen

Flexbinden.

Flexbinden.

Flexibele plekbindingen in een nieuwbouwproject

Peter Popma

Masterthesis Culturele Geografie
Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen
Rijksuniversiteit Groningen

Begeleiding & beoordeling

dr. Bettina van Hoven

Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen
Rijksuniversiteit Groningen

Februari 2011 | Foto omslag: J.F. Popma

Voorwoord

Als vormgever van de fysieke ruimte oefen je invloed uit op het leven dat mensen leiden. Dit heeft mij altijd ontzettend geïntregerd. Welke impact heeft die fysieke ruimte eigenlijk op ons leven? Waarom voelen mensen zich verbonden met bepaalde plekken en met andere niet? Het begrip dat ik gedurende deze studie heb gekregen voor de verschillende manieren waarop mensen ruimte beleven en waarderen heeft voor mij veel betekend.

Elke studie vormt je kijk op de wereld op een andere wijze. In het verleden bestond de omgeving voor mij vaak uit asfaltwegen gefundeerd met hoogovenslakken, modulaire houtskeletbouw-elementen of torenelementen als beëindiging van een zich repeterende reeks. Die blik is nu verbreed, verdiept en misschien zelfs wel vermenselijkt. Het sociale domein, met al zijn verschillende lagen en netwerken, heeft zich meester gemaakt van mijn belevingswereld. Met deze thesis - geschreven als afsluiting van de master Culturele Geografie aan de faculteit Ruimtelijke Wetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen - is dan ook weer een nieuwe mijlpaal gepasseerd.

Het schrijven van dit onderzoek was een proces van vele ups en downs en zeker niet gelukt zonder de hulp van een aantal mensen. Het slechten van barrières geeft uiteindelijk meer kleur aan de thesis dan de verwachtingen vooraf. Daarom wil ik iedereen bedanken die onderweg, op welke manier dan ook, heeft bijgedragen aan de totstandkoming ervan.

Zonder anderen tekort te willen doen, wil ik enkele personen in het bijzonder bedanken. Op de eerste plaats de bewoners van het Flex-wonenproject. Het grote enthousiasme - ook van de bewoners die uiteindelijk niet zijn geïnterviewd - was een flinke motivatie tijdens het schrijven van deze thesis. Uiteraard gaat mijn grootste dank uit naar de respondenten. Voor de tijd die ze voor me hebben willen vrijmaken en het inkijkje dat ze hebben willen geven in hun wereld.

Verder wil ik mijn begeleidster dr. Bettina van Hoven bedanken. Voor haar ongezoeten constructieve kritiek.

Daarnaast gaat m'n dank uit naar mijn mede-interviewers Marie Emilie Speyart van Woerden en Judith Reimer voor hun tijd en inzet.

Tot slot nog een aantal persoonlijke dankbetuigingen. Ik wil mijn familie bedanken voor hun interesse in mijn onderzoek en steun gedurende de studie. Ook wil ik Christien bedanken voor de noodzakelijke afleiding, Marike voor het relativeren en demotiveren en Microsoft voor het leveren van de screensaver die me deed opschrikken als ik weer eens te lang peinzend naar het scherm zat te staren. Een speciaal dankwoord gaat uit naar Renée voor het juiste advies op de meest cruciale momenten.

Peter Popma
Leeuwarden, 2011

Samenvatting

Dit onderzoek gaat in op de plekbinding die stedelijke gezinnen in wijkherstructureringsopgaven ervaren. Door intensieve contacten tussen de groep stedelijke gezinnen en andere buurtbewoners zou de leefbaarheid in naoorlogse stadswijken moeten verbeteren. Maar leidt het bouwen voor hogere inkomens ook daadwerkelijk tot een verbetering van de leefbaarheid en sociale interactie in de wijk? Het doel van dit onderzoek is te achterhalen of de betekenissen die stedelijke gezinnen toekennen aan hun woonmilieu in overeenstemming zijn met beoogde doelen van het herstructureringsbeleid.

Als casus heeft het onderzoek het Flex-wonenproject in de naoorlogse wijk Corpus den Hoorn te Groningen. In het kader van wijkherstructurering wordt hier ingezet op een grotere menging van huishoudprofielen. Er moet een gevarieerd aanbod ontstaan van nieuwe woningen om zo actieve ouderen, zorgbehoevenden, gezinnen en zogenaamde “woon/werkers” aan de wijk te binden. De achterliggende gedachte van dit beleid is dat een grotere menging van de bevolking zal leiden tot gemengd leven, waardoor de leefbaarheid zal verbeteren en ruimtelijke segregatie tegengegaan wordt. Eén van die nieuwe doelgroepen, de *yupps* (*young urban professional parents*), stellen hoge eisen aan de stad als een creatieve werkomgeving en uitgaansmilieu, maar willen ook een kwalitatief hoogwaardige woonomgeving. Onder deze groep (bestaande uit 53 nieuwe bewoners) zijn 13 diepte interviews gehouden en hebben 12 bewoners op een kaart ingetekend wat ze als de buurt beschouwen. De groep van 13 bestaat uit 4 collectieve medeopdrachtgevers en 9 keuze module bewoners. Dit onderscheid aanbrengen is van belang omdat uit onderzoek blijkt dat medeopdrachtgevers dan wel zelfbouwers ten opzichte van afnemers van reguliere bouw een sterkere binding met de woonomgeving ontwikkelen. Op deze manier is getracht een zo helder mogelijk beeld te krijgen van de wijze waarop de groep stedelijke gezinnen van het Flex-wonenproject zich verbonden voelen met hun leefomgeving.

Plekbinding ontstaat door de aanwas van ervaringen met een plek. De hierdoor ontstane emotionele band kan zowel positief als negatief van aard zijn. Op de binding zijn een aantal aspecten van invloed, namelijk de persoon of groep die een band ontwikkelen, de processen die leiden tot het toekennen van betekenissen aan ervaringen en het object van binding. Het binden van nieuwe bewoners aan een plek blijkt echter een lastig proces. Nieuwe bewoners kennen echter, zo blijkt uit de literatuur, bijna per definitie een zwakke plekbinding. Aan de nieuwbouw in herstructureringswijken ontbreekt het vaak aan historie en onderscheidende kenmerken waardoor ze nog geen duidelijke ruimtelijke identiteit hebben ontwikkeld en bestaande stadswijken hebben last van heersende stigma's, waardoor de identificatie ermee problematisch verloopt. Bovendien bindt de groep *yupps* zich langzaam met de fysieke woonomgeving doordat ze relatief weinig relaties in de directe woonomgeving hebben, door de toename van mobiliteit en communicatiemiddelen. Dit houdt verband met de financiële mogelijkheden, sociale netwerken en het opleidingsniveau. Daar staat wel tegenover dat gezinnen, dankzij de beperkte actieradius van de kinderen, meer op de wijk gericht zijn.

De conclusie van dit onderzoek is dat de bewoners van het Flex-wonenproject 1e fase zich in beperkte mate verbonden voelen met de wijk Corpus den Hoorn en haar andere bewoners. Het wonen onder gelijkgestemden, een beheersbare en veilige omgeving die ontmoetingen met vertrouwde vreemden faciliteert en een identificatie met het woonmilieu zorgt voor een positieve band met het Flex-wonenproject. Een band die verder versterkt wordt door het participeren bij de realisatie van het woningbouwproject. Aan het woonmilieu buiten het Flex-wonenproject wordt veel minder belang gehecht. Bewoners zien zelf een lokaal netwerk op wijkniveau dan ook niet snel ontstaan. Homogeniteit op projectniveau lijkt dan ook vooralsnog niet te leiden tot menging in de wijk. Dit wil niet zeggen dat de leefbaarheid niet is toegenomen. De geïnterviewde bewoners voelen zich op een prettige vrijblijvende manier verbonden met de woonomgeving. En ervaren, mede door de heterogeniteit van de wijk, een leefbare levendige Corpus den Hoorn.

Inhoudsopgave

Hoofdstuk	Pagina
Voorwoord	I
Samenvatting	II
Inhoudsopgave	III
Lijst van figuren, tabellen en bijlagen	V
1. Introductie	01
1.1 Inleiding	01
1.2 Plekbinding	01
1.3 Doelstelling	02
1.4 Casusbeschrijving	02
1.5 Leeswijzer	03
2. Achtergrond stedelijke vernieuwing	04
2.1 Inleiding	04
2.2 Naoorlogse uitbreidingswijken	04
2.3 Stedelijke vernieuwing 1997	04
2.4 Mensen, wensen en wonen	05
2.4.1 Kanttekeningen differentiatiebeleid	05
2.5 Stad en stijging	06
2.6 Samenvattend	07
3. Achtergrond zelfbouw	08
3.1 Inleiding	08
3.2 Zelfbouw	08
3.3 Participatie en plekbinding	09
3.4 Participatieprocessen binnen de RO	10
3.5 Samenvattend	10
4. Achtergrond plekbinding	12
4.1 Inleiding	12
4.2 Conceptualisatie plekbinding	12
4.2.1 Component: persoon	13
4.2.2 Component: proces	13
4.2.3 Component: plaats	15
4.2.3.1 Fysieke dimensie van plekbinding	15
4.2.3.2 Sociale dimensie van plekbinding	16
4.3 Samenvattend	19
5. Methodologie	20
5.1 Methoden van dataverzameling	20
5.1.1 Diepte-interviews	20
5.1.2 Woonmilieu van belang	20
5.2 De respondenten	21
6. Resultaten	23
6.1 Inleiding	23
6.2 Omgeving van belang	23
6.3 Het begin	25

6.3.1 Wijkreputatie	25
6.3.2 Woonverleden	25
6.3.3 Verhuisbeslissing	25
6.3.4 Samenvattend	27
6.4 Opbouw sociaal kapitaal	28
6.4.1 Voortraject CMO-respondenten	28
6.4.2 KM-respondenten	29
6.4.3 Ontmoetingen tijdens bouwtraject	29
6.4.4 Warm gehouden contacten	30
6.4.5 De oplevering	30
6.4.6 Samenvattend	31
6.5 Het sociale netwerk	31
6.5.1 Gemeenschapsgevoel	32
6.5.2 Lichte gemeenschap	33
6.5.3 Samenvattend	35
6.6 Woonomgeving	35
6.6.1 Samenvattend	36
6.7 De toekomst	36
6.7.1 Samenvattend	37
7. Conclusies	38
7.1 Inleiding	38
7.2 Onderzoeksvragen	38
7.3 Algemene conclusie	40
7.4 Aanbevelingen voor verder onderzoek	40
Bibliografie	41
Gebruikte literatuur	41
Bezochte websites	43
Bijlagen	44

Lijst van figuren, tabellen en bijlagen

Figuur	Pagina
1. Relatie participatie en plekbinding	10
2. Multi-dimensionaal model van plekbinding	13
3. Flex-wonenproject	23
4. De buurt volgens Willem	23
5. Totaaloverzicht omgeving van belang	24
Tabel	
1. Kenmerken van de respondenten	22
Bijlage	
1. Bewonersbrief	44
2. Vragenlijst interviews	45
3. Kaart Corpus den Hoorn	47
4. Omcirking omgeving van belang	48

1. Introductie

“Flex-wonen zal het paradepaardje van Corpus den Hoorn worden. Een prachtig project waarin persoonlijke wensen kunnen worden omgezet in maximaal wooncomfort.” En dat niet alleen: het woningbouwproject wordt in een verkoopbrochure met wervelende reclameteksten verder omschreven als uniek en statig, met de vrijheid om een eigen identiteit aan de woning te geven (Nijestee, 2005: 2). Het Flex-wonenproject is het resultaat van de ambities die zijn uitgesproken in het Wijkvernieuwingsplan 2002. In het kader van wijkherstructurering wordt in de naoorlogse wijk Corpus den Hoorn te Groningen ingezet op een gevarieerd aanbod van nieuwe woningen om zo actieve ouderen, zorgbehoevenden, gezinnen en zogenaamde “woon/werkers” aan de wijk te binden (Gemeente Groningen, 2002).

1.1 Inleiding

Het binden van bewoners aan de wijk heeft als doel de leefbaarheid van de wijk én de stad Groningen te vergroten (Gemeente Groningen, 2002). Het stedelijke vernieuwingsproces om te komen tot de gewenste wijkhervorming bestaat uit een integrale aanpak van sociale, fysieke en economische plannen.

Met het Wijkvernieuwingsplan 2002 wordt ingezet op een grotere menging van huishoudprofielen. De achterliggende gedachte van dit beleid is dat een grotere menging van de bevolking zal leiden tot gemengd leven, waardoor de leefbaarheid zal verbeteren en ruimtelijke segregatie tegengegaan wordt (Beckhoven & van Kempen, 2002). Naast het aan de wijk binden van actieve ouderen en zorgbehoevenden komt er meer aandacht voor de doelgroep gezinnen, welk voorheen vrijwel niet voorkwam in de wijk. In de jaren 90 heeft de wijk Corpus den Hoorn namelijk een demografische ontwikkeling doorgemaakt van sterke vergrijzing. Het huishoudprofiel ouderen is gedurende de periode 1991 tot en met 2004 dominant (v.d. Wal, 2004). Eén van de projecten die voor de nieuwe doelgroep gezinnen gerealiseerd wordt is het Flex-wonenproject (Groningen, 2002).

De groep stedelijke gezinnen zijn een veeleisende doelgroep. Ze zijn doorgaans hoogopgeleid, met diploma's op HBO en WO niveau en combineren vaak zorg en werk (Karsten, 2003). De *young urban professional parents* (yupps) stellen hoge eisen aan de stad als een creatieve werkomgeving en uitgaansmilieu, maar willen ook een kwalitatief hoogwaardige woonomgeving. Een geschikte woning, goede voorzieningen en vooral een goed pedagogisch klimaat (VROM, 2006). De doelgroep blijft volgens de VROM publicatie 'Smaak voor de stad' (2006) onderbelicht in zowel debat als beleid, omdat verondersteld wordt dat ze de stad als geen geschikte woonplaats beschouwd. De combinatie van een slecht pedagogisch woonmilieu en de onmogelijkheid eigen woonambities te verwezenlijken in steden waren de belangrijkste oorzaken van de massale suburbanisatie. Een opvallende constatering, aldus de VROM publicatie, is dat er weer een opleving in de interesse voor stedelijk wonen onder gezinnen plaatsvindt.

1.2 Plekbinding

Het binden van nieuwe bewoners aan een plek blijkt echter een lastig proces. Nieuwe bewoners kennen, zo blijkt uit de literatuur, bijna per definitie een zwakke plekbinding (Lupi, 2008). In de nieuwbouwwijken ontbreekt het vaak aan historie en onderscheidende kenmerken waardoor ze nog geen duidelijke ruimtelijke identiteit hebben ontwikkeld (Karsten & De Stigter-Speksnijder, 2006). Bovendien hebben bestaande stadswijken, volgens Lupi (2006), vooral last van heersende stigma's, waardoor de identificatie ermee problematisch verloopt. De doelgroep yupps bindt zich daarnaast langzaam met de fysieke woonomgeving doordat ze relatief weinig relaties in de directe woonomgeving hebben, door de toename van mobiliteit en communicatiemiddelen. Dit houdt verband met de financiële mogelijkheden, sociale netwerken en het opleidingsniveau (Bontje, 2001). Daar staat wel tegenover dat gezinnen, dankzij de beperkte actieradius van de kinderen, meer op de wijk gericht zijn (Lupi, 2006). Beckhoven & van Kempen constateren in de publicatie 'Belang van de buurt' (2002) dan ook dat de doelgroep gezinnen op nieuwbouwlocaties in herstructureringswijken door beleidsbepalers te gemakkelijk gezien

wordt als de oplossing voor bestaande problemen in naoorlogse stadswijken.

Uit een onderzoek (2010) van de Stuurgroep Experimenten Volkshuisvesting (SEV) blijkt echter dat bewoners die als opdrachtgever in een vroeg stadium betrokken zijn bij het bouwproces het woonmilieu in grote mate waarderen. De participatie bij het bouwproces zou mogelijk tegenwicht kunnen bieden aan de door van Beckhoven & van Kempen en Lupi veronderstelde zwakke plekbinding die stedelijke gezinnen lijken te ervaren.

1.3 Doelstelling

Door intensieve contacten tussen de groep stedelijke gezinnen en andere buurtbewoners zou de leefbaarheid in naoorlogse stadswijken moeten verbeteren (Beckhoven & van Kempen, 2002). Maar leidt het bouwen voor deze groep in wijkherstructureringsopgaven ook daadwerkelijk tot een verbetering van de leefbaarheid en sociale interactie in de wijk? Het doel van dit onderzoek is te achterhalen of de betekenissen die stedelijke gezinnen toekennen aan hun woonmilieu in overeenstemming zijn met beoogde doelen van het herstructureringsbeleid.

Om de doelstelling te behalen is de volgende vraagstelling geformuleerd:

- **In hoeverre zijn gevonden patronen en ontwikkelingen in overeenstemming zijn met beoogde doelen van het herstructureringsbeleid?**

Het onderzoek valt uiteen in de volgende onderzoeksvragen:

1. **Welke plekverbondenheid ervaren bewoners van het Flex-wonenproject die na de herstructureringsingrepen in de buurt zijn komen wonen en waardoor wordt dit gevoel verklaard?**

Voor het beantwoorden van deze onderzoeksvraag zijn een drietal deelvragen opgesteld:

- 1.1. In hoeverre voelt de bewoner zich verbonden met de sociale dimensie van hun wijk?
- 1.2. In hoeverre voelt de bewoner zich verbonden met de fysieke dimensie van hun wijk?
- 1.3. Welke rol speelt participatie bij de verbondenheid met het woonmilieu?

2. **Welke rol ziet de overheid weggelegd voor de groep stedelijke gezinnen binnen het herstructureringsbeleid?**

Bij de eerste onderzoeksvraag zal ingegaan worden op de manier waarop de groep stedelijke gezinnen zich verbonden voelt met hun woonmilieu. Deze vraag is uitgesplitst naar de verschillende manieren waarop mensen betekenissen toekennen en belang hechten aan hun woonomgeving. De derde deelvraag is specifiek gericht op het effect van participatie bij de inrichting en realisatie van de woonomgeving. Bij de tweede onderzoeksvraag staat het beleid betreffende herstructureringsprojecten centraal.

1.4 Casusbeschrijving

Het onderzoek naar de plekbinding onder yupps heeft als casus de eerste fase van het eerder aangehaalde Flex-wonenproject te Groningen. Het woningbouwproject kent een zekere mate van participatie van de toekomstige bewoners bij de inrichting en realisatie.

Flex-wonenproject 1^e fase

Het vertrek van de professor Heymansstichting uit een sterk verouderd verzorgingstehuis centraal in de wijk Corpus den Hoorn, maakte het mogelijk een compleet nieuwe woontypologie te ontwikkelen midden in een bestaande wijk. Woningcorporatie Nijestee kocht het terrein en ontwikkelde er gefaseerd een woningbouwproject met particulier opdrachtgeverschap en later als keuze module (Witsen, 2008). De woningen werden ontworpen door architect Koos Kok van architectenbureau MASSA. Het creëren van een coherent straatbeeld was daarbij een van de belangrijkste uitgangspunten. Architect Koos Kok zegt hierover in de publicatie Co-ontwikkeling (2008: 30): "Ondanks de individualiteit van de woningen sluit het geheel goed aan bij de jaren vijftig stedenbouw." De

nieuwe strokenstructuur, een breuk met de bestaande strikte ritmische stempelstructuur, moest een compleet nieuw beeld en beleving opleveren. Lange zichtlijnen en lintenbebouwing domineren het straatbeeld. Planoloog Witsen schetst in *Stadschahiers* (2008: 13-16), een tijdschrift waarin de herstructurering van naoorlogse wijken vanuit een architectonisch oogpunt beschreven wordt, een beeld van de bebouwing: "MASSA ontwikkelde een verkaveling van vier parallelle woningrijen. De woningen aan de koppen van de rijen zijn wat dieper dan de andere, waardoor de indruk ontstaat van een halfopen bouwblok. De buitenste twee rijen hebben hun voorkant aan de omliggende straten en de binnenste twee aan de groene strip, die daarmee het karakter van een binnenstraat krijgt. [...] De binnenstraat, ontworpen door landschapsarchitecte Carin Jannink, draagt de verblijfskwaliteit van de buitenruimte. Twee grasvelden en een serie banken geven deze binnenstraat een gebruikskwaliteit en enkele gehandhaafde bomen verlenen er cachet aan."

In eerste instantie konden kopers van de eerste fase van 53 woningen, begeleid door het centrum voor particuliere bouw KUUB, de woningen samen met de architect binnen een vastgesteld kader verder ontwikkelen. Een zogenaamde particulier opdrachtgeverschap. Dit moest zorgen voor een samenhangend stedelijk beeld aan de voorzijde en de vrijheid om zelf de indeling van de woning te bepalen met de mogelijkheid om aan de achter- en zijkant uit te breiden (Debets, 2009; Hordijk, 2009).

Bij de eerste informatieavond in augustus 2004 was redelijk veel interesse, aldus projectleider Roelof Otten (Hacquebord & Kwee, 2008). Niettemin haakten veel belangstellenden voortijdig af. Reden hiervoor waren: de onduidelijkheid over de kosten en het risico dat de wijkvernieuwing niet goed uitpakte (Witsen, 2008). Uiteindelijk zijn in de eerste fase dan ook slechts 10 woningen gebouwd voor particuliere opdrachtgevers, de overige 43 zijn direct in een keer door Nijestee aanbesteed. Deze 43 woningen zijn op de markt gebracht als keuze modules. Een basiswoning kon met een van tevoren door MASSA vastgesteld pakket van wijzigingen aangepast worden.

Casus | Projectgegevens

Locatie: Hippocrateslaan e.o., Groningen
Opdrachtgever: Woningcorporatie Nijestee, Groningen en 10 particuliere opdrachtgevers
Begeleiding: KUUB centrum particuliere bouw, Groningen
Ontwerp: MASSA bureau voor architectuur b.v., R'dam
Ontwerp buitenruimte: Carin Jannink, R'dam
Uitvoering: Noppert b.v., Heerenveen
Bouwtijd: 14 maanden
Woningaantal: 53
Verkoopprijzen: 210.000 – 310.000 euro v.o.n.
Datum eerste schets: augustus 2003
Start bouw: mei 2006 (fase 1)
In gebruik name: najaar 2007 (fase 1)

(Bron: Hacquebord & Kwee, 2008; Debets, 2009)

1.5 Leeswijzer

Volgend op dit inleidende hoofdstuk zal er in hoofdstuk 2 de stedenbouwkundige context waarbinnen het Flex-wonenproject als wijkvernieuwingmaatregel gezien moet worden, worden geschetst. Hierin wordt verder ingegaan op thema's als binden van bewoners en woningdifferentiatie. Omdat participatie bij het vormgeven van de eigen woonomgeving een rol speelt bij de casus wordt dit apart uitgediept in hoofdstuk 3. In hoofdstuk 4 volgt een theoretisch kader van plekverbondenheid. De methoden en technieken die zijn gebruikt voor de dataverzameling die nodig is voor het beantwoorden van onderzoeksvraag 1 over de plekverbondenheid van bewoners worden uiteengezet in hoofdstuk 5. De resultaten van het onderzoek worden in hoofdstuk 6 behandeld. Tot slot volgen in hoofdstuk 7 de conclusies en aanbevelingen voor verder onderzoek.

2. Achtergrond stedelijke vernieuwing

In Corpus den Hoorn wordt getracht verschillende doelgroepen aan de wijk te binden. Maar hoe valt het binden van groepen aan de naoorlogse stadswijken te positioneren binnen de context van de wijkherstructurering? Dit hoofdstuk schetst in vogelvlucht de recente beleidsontwikkelingen en de kritiek op deze beleidsvisies vanuit wetenschappelijke hoek.

2.1 Inleiding

Stedelijke vernieuwing kent een grote mate van padafhankelijkheid. De naoorlogse uitbreidingswijken uit de jaren vijftig en zestig hebben een decennialange ontwikkeling doorgemaakt qua ruimtelijk voorkomen en demografie. Hierom zal eerst een kort overzicht van de totstandkoming van deze wijken worden gegeven, waarop de opeenvolgende beleidstromingen, die de leefbaarheid in deze wijken moet garanderen dan wel verbeteren, onder de loep worden genomen.

2.2 Naoorlogse uitbreidingswijken

Typerend voor de naoorlogse uitbreidingswijken, zoals Corpus den Hoorn, zijn de stedenbouwkundige karakteristieke stempel-structuren, het ontbreken van de traditionele gesloten bouwblokken en gebouwen opgetrokken uit beton en staal (Gemeente Groningen, 2008). De wijken waren ontworpen waren het positieve gedachtegoed van de wijkgedachte. Een concept dat draait om het verheffen van de arbeidersbevolking in de naoorlogse samenleving (Bos, 1946). Het creëren van herkenbare wijken zou tegenwicht moeten bieden aan de chaos van de stad die remmend zou werken op de ontplooiing van het individu en een hecht gemeenschapsleven. Wijken werden dan ook bijna autarkisch functionerend ontworpen met alle benodigde voorzieningen naast de deur, zodat de bewoner zich compleet op de wijk zou kunnen concentreren en niet kriskras door de stad hoefde te trekken voor sociale contacten (Reinders, 2005). Een dergelijke hiërarchische indeling van de stad zou het, als verondersteld, benodigde houvast voor bewoners moeten gaan bieden (Bos, 1946).

De maatschappijkritische architectuur van de wijkgedachte, gestoeld op de maakbaarheid van de samenleving, was al snel zelf onderwerp van veel kritiek (Reinders, 2005). In deze woonwijken, waarvan het voornaamste doel was ze zo snel en zo goedkoop mogelijk op te leveren, concentreerde zich in de loop der jaren veel materiële maar ook sociale problemen. De kritiek kan volgens Reinders samengevat worden als: onpersoonlijke straten maakten anonieme mensen en het wonen in flats en de semiopenbare ruimtes zou mensen laten onthechten van hun leefomgeving. Hierbij maakt hij echter ook meteen de kanttekening dat de kritiek raakt aan een architectonisch deterministisch denken, waarbij de fysieke omgeving het sociale gedrag van individuen stuurt.

Casus | Stedenbouwkundige structuur

De wijk Corpus den Hoorn is een van de vele woonwijken die in de jaren vijftig en zestig van de 20ste eeuw in een hoog tempo uit de grond is verzezen. Er verschenen voornamelijk portiek-etageflats en galerijwoningen bedoeld voor arbeiders en middenstanders. De systematisch geplande verkaveling en gebouwde woningen leverden een uniforme uitstraling op waarin weinig plaats was voor individuele expressie (Gemeente Groningen, 2008). Het Overwinningplein, met de daaraan gelegen belangrijkste wijkvoorzieningen, fungeerde hierbij als centrale openbare ruimte en ontmoetingsplaats voor wijkbewoners.

2.3 Stedelijke Vernieuwing 1997

Ondanks de nota 'Beleid voor stadsvernieuwing in de toekomst' (BELSTATO) uit 1992, waarin voornamelijk lokale partijen in de naoorlogse stadswijken werden aangezet tot het wegwerken van het achterstallige onderhoud, bleven er zich echter negatieve sociale en economische ontwikkelingen voordoen (KEI wijkaanpak, 2010). De ontwikkelingen in de steden, de toegenomen concurrentie met nieuwe bouwlocaties buiten de stad en de toenemende kosten van het gevoerde BELSTATO beleid dwong het kabinet ertoe een nieuw regeringsstandpunt aangaande de stedelijke vernieuwing in te nemen (VROM, 1997). De nadruk, van het in de nota Stedelijke Vernieuwing 1997 nieuwe geformuleerde beleid, ligt voornamelijk op de fysieke kant van stedelijke

vernieuwing. Namelijk de (her)differentiatie van de woningvoorraad en de daardoor ook van de bevolking. Zo stelt de nota (VROM, 1997: 5) dat: "Voor een gezonde toekomst van de stad is een gedifferentieerde samenstelling van bevolking en woningvoorraad noodzakelijk." Zo werd getracht de verpaupering, ruimtelijke segregatie en in sociaaleconomisch opzicht homogenisatie van de wijkbevolking tegen te gaan door sloop, renovatie en het plegen van nieuwbouw. Dit moest leiden tot wijken met een gemengde bevolkingsopbouw.

2.4 Mensen, wensen en wonen

De aandacht voor de sociale kant van stedelijke vernieuwing keerde terug in de nota Mensen, Wensen en Wonen (VROM, 2002). Hierin staat de keuzevrijheid voor burgers in het woondomein voorop. Zo wordt er ondermeer voor gepleit burgers meer zeggenschap te geven over de vormgeving van hun woonomgeving. Engelsdorp Gastelaars benadrukt in 1996 al de toenemende rol van bijvoorbeeld de Vereniging van Eigenaren. Ze stellen dat de behoefte naar de inrichting van de woonomgeving op microniveau alsmear toeneemt. Hierbij gaat het over afspraken over beplanting, schuttingen, bestrating en onderhoud. Deze beleidsstroming sluit aan bij de roep om meer diversiteit en keuzevrijheid die is ontstaan uit het gelijkheidsdenken (Kullberg, 2004). Dankzij de nivellering van de levensstandaard neemt de wens voor verschil en uniciteit van het individu toe. Dit heeft het acceptabel gemaakt differentiatie en diversiteit in leefstijl te gebruiken als onderscheidende sociale factor. In het bestemmingsplan voor de Groningse wijk Beijum (1975) werd al gestreefd naar zogenaamde woonmilieudifferentiatie. Zo benadrukt Jeanet Kullberg (2004:137), onderzoekster naar woonvoorkeuren en woonomstandigheden, dat: "De leefstijl van een bewonerscategorie [...] herkenbaar [moest, ed.] zijn in de situering, inrichting en vormgeving van de woonbuurt. Dit zou het proces van psychologische toe-eigening van woning en woonomgeving van de bewoners bevorderen."

Casus | Wijkperspectief

Woningvoorraaddifferentiatie is ook een van de maatregelen van de wijkvernieuwing in Corpus den Hoorn, volgens de publicatie 'Corpus den Hoorn een volwassen stadwijk' in 'Werken aan Wonen' van de Gemeente Groningen (2007). Volgens de gemeente ontstonden er problemen in de naoorlogse wijk doordat de sociale samenhang zoek raakte. De leefbaarheid zakte onder het Groningse gemiddelde, de verhuisgeneigdheid onder bewoners nam steeds verder toe en de openbare ruimte verpieterde. In 2003 presenteerde de Gemeente Groningen haar stadsvisie 2003 'Groningen: sterke stad, actieve stad' waarin stedelijke vernieuwing vooral vanuit het sociale aspect aandacht kreeg. Om echter de negatieve spiraal in de wijk Corpus den Hoorn te doorbreken werd in 2004 gestart met een wijkvernieuwingsprogramma dat vooral veel fysieke ingrepen kende. Voor het bewerkstelligen van deze gewenste stedelijke vernieuwing zocht de gemeente Groningen samenwerking met woningbouw-corporaties. De afspraken van dit samenwerkingsverband zijn vastgelegd in de overeenkomst 'Lokaal Akkoord 2002' en het recentere 'Nieuw Lokaal Akkoord 2007 - 2010'. Het in het 'Lokaal Akkoord 2002' vastgelegde pakket van wijkvernieuwingsmaatregelen omhelst onder andere niveau-verbeteringen voor verkeer, openbaar groen en voorzieningen. Daarnaast wordt getracht de leefbaarheid te vergroten door een kwaliteitsimpuls aan de openbare ruimte en bestaande woningen en de toevoeging van nieuwe eengezinswoningen en appartementen in zowel de huur- als koopsector. De ruimte hiervoor wordt gemaakt door selectieve sloop (Gemeente Groningen, 2007).

2.4.1 Kanttekeningen differentiatiebeleid

De op voornamelijk fysieke ingrepen gestoelde beleidsstroom – zoals verwoord in de nota's Stedelijke Vernieuwing 1997 en Mensen, Wensen en Wonen uit 2002 - die de afgelopen jaren differentiatie van het woningaanbod propageert stuit echter volgens Lupi (2006) op veel weerstand vanuit wetenschappelijke hoek. De ontstane eenzijdige bevolkingsopbouw – door het vertrek van draagkrachtige huishoudens en het achterblijven van lage inkomens – is een van de oorzaken die heeft geleid tot problemen. Verondersteld wordt dat ruimtelijke ingrepen, als in de woningvoorraad, zal helpen

sociale en economische problemen op te lossen. Door het plegen van nieuwbouw, het differentiëren van de woningvoorraad, kunnen koopkrachtigere huishoudens aangetrokken worden. Voor deze aanpak zijn volgens Beckhoven & van Kempen (2002) op beleidsniveau een drietal motieven te onderscheiden, namelijk:

- sociaal-economisch
- sociaal-cultureel
- ruimtelijk-economisch

De sociale kwaliteit van een wijk zou een positieve impuls krijgen door de spreiding van inkomensgroepen. Woningdifferentiatie zou zo moeten leiden tot een daling van kansarmoede, mede doordat de hogere inkomensgroepen als rolvoorbeelden moeten gaan fungeren. Differentiatie wordt dan ook gezien als de motor voor sociale integratie. Bovendien zou een uitbreiding van de woningvoorraad ook een wooncarrière in de wijk faciliteren. Economisch voordeel kan behaald worden doordat met het aantrekken van hogere inkomensgroepen het draagvlak voor lokale voorzieningen groeit. Daarnaast zal het mogelijk een imago verbetering voor de wijk kunnen betekenen, door het wegnemen van mogelijk heersende stigma's.

Kritiek

Lupi (2006) en Beckhoven & van Kempen (2002) benadrukken echter dat de ruimtelijke ingrepen niet automatisch leefbare wijken opleveren. Ze wijzen erop dat uit de literatuur blijkt dat mensen liever in een woonomgeving wonen met bewoners waarvan de leefstijl zoveel mogelijk overeenkomt met die van hem- of haarzelf. Het belang van wonen onder "gelijken" prevaleert duidelijk boven het belang dat aan de gebouwde omgeving gehecht wordt. Ook de vrijwillige concentraties van lagere inkomens of etnische minderheden kan voordelig werken doordat er onderling belangrijke lokale netwerken ontwikkeld kunnen worden. Hier kan steun, veiligheid en bescherming gevonden worden (Beckhoven & van Kempen, 2002). Het geforceerd mengen van bevolkingsgroepen door middel van fysieke ingrepen biedt dan ook, volgens KEI, geen oplossing voor sociale problemen (KEI wijkaanpak, 2010). Bovendien zou het aantrekken van

hogere inkomensgroepen in herstructureringswijken amper tot verdere integratie op wijkniveau leiden, aldus Lupi (2006). Deze groepen oriënteren zich veel sterker op het niveau van de stad en hebben nauwelijks een binding met de wijk. Overigens wordt daarbij door Lupi een uitzondering gemaakt, namelijk de gezinnen met kinderen. Deze vertonen over het algemeen een sterkere buurtgerichtheid. In het KEI dossier 'Sociaal-fysieke wijkaanpak' wordt dan ook opgemerkt: "De sociale positie wordt voor een belangrijk deel bepaald door de persoonlijke kenmerken van een individu en niet of nauwelijks door de buurt waarin men woont."

2.5 Stad en stijging

De ontstane discussie omtrent het differentiatiebeleid heeft dan ook geleid tot een verdere integratie van sociale maatregelen bij herstructureringsopgaven. In het VROM-raadadvies 'Stad en Stijging' uit 2006 wordt de relatie tussen de sociale en de fysieke kant van stedelijke ontwikkeling verder verstevigd omdat het vergroten van de sociale samenhang en leefbaarheid in wijken door middel van fysieke investeringen niet toereikend blijkt (VROM, 2006). Er wordt dan ook gesteld dat wijkvernieuwing gericht moet zijn op de sociale stijging van bewoners enerzijds en het binden van (toekomstige) bewoners aan de wijk anderzijds. Daarbij gaat het niet om het creëren van sociale cohesie of gemeenschapsgevoel, volgens kenniscentrum stedelijke vernieuwing KEI (2010), maar "om vertrouwdheid, om thuis voelen in een wijk, om erkenning en herkenning. Met het creëren van een beheersbare woonomgeving, vanzelfsprekende ontmoetingsplaatsen in de openbare ruimte en duidelijke grenzen tussen publieke en private ruimten kan dit worden bevorderd." Op deze binding met de stad zijn volgens de VROM-raad (2006) de volgende factoren van invloed:

- sfeer van vertrouwde vreemden in de omgeving;
- ruimte voor de eigen levenswijze;
- beheersbare en veilige omgeving;
- mogelijkheid identificatie met de omgeving.

Een van de maatregelen om deze binding bewerkstelligen is door verdere differentiatie van de woningvoorraad. Niet alleen kan zo de wooncarrière

van zittende bewoners gestimuleerd worden, waardoor bepaalde doelgroepen voor een wijk behouden kunnen blijven, maar vergroot het ook de keuzemogelijkheden van potentiële nieuwkomers. De crux zit hem, aldus KEI, in de toekomstwaarde van een wijk te versterken en tegelijkertijd aan de huidige behoefte van zittende bewoners te blijven voldoen.

2.6 Samenvattend

Fysieke ingrepen zoals woningdifferentiatie blijken niet automatisch te leiden tot sociale cohesie (Lupi, 2006; Beckhoven & van Kempen, 2002). Deze notie wordt in de VROM-nota 'Stad en Stijging' (2006) overgenomen. De nieuwe speerpunten van het beleid vormen niet langer sociale samenhang en gemeenschapsgevoel maar een beheersbare omgeving, vanzelfsprekende ontmoetingsplaatsen en duidelijke grenzen tussen publieke en private ruimten.

3. Achtergrond zelfbouw

Het vorige hoofdstuk maakte duidelijk dat vooral keuzevrijheid voor burgers in het woondomein gedurende de totstandkoming van het Flex-wonenproject voorop stond. In 1998 constateerden Engelsdorp Gastelaars en Kompier al dat er een toenemende behoefte bestaat aan participatie bij de inrichting van de woonomgeving. Maar welk effect heeft de toenemende participatie op de binding met deze plek?

3.1 Inleiding

Burgers worden in toenemende mate de gelegenheid gesteld zelf verantwoordelijkheid te nemen en eigen initiatieven te ontplooiën. Dit sluit aan bij de nota Mensen, Wensen en Wonen (VROM, 2002) waarin meer zeggenschap over de vormgeving van de woonomgeving als wenselijk wordt bestempeld. De rol van de overheid bij wijkvernieuwing is dan ook aan het verschuiven van sturing naar regisseren en faciliteren. Bewoners in een wijk kunnen zelf aangeven wat zij belangrijk vinden en waaraan gewerkt moet worden om de leefbaarheid te vergroten (VROM, 2009). Met nieuwe experimenten, zoals de coproductie in nieuwbouwprojecten, willen de gemeente en de woningcorporaties de betrokkenheid van de “achterban” stimuleren en participatie vergroten. Van der Land (2004: 36-40) ziet participatie dan ook als één van vier – samen met nabijheid, consumptie en communityvorming – mogelijke plekbindingen, door het positieve effect dat het kan hebben op de “maatschappelijke betrokkenheid met de stad”.

3.2 Zelfbouw

In de nota Mensen, Wensen en Wonen uit 2002 (VROM, 2002) werd dan ook een richtlijn opgenomen dat ruim een derde van de nieuw te bouwen woningen vanaf 2005 moet worden gebouwd door particulieren. Hierdoor is de toekomstige bewoner van een nieuwbouwwoning niet alleen als afnemer bij het bouwproces betrokken maar ook als opdrachtgever. De mogelijkheid om zijn eigen woonwensen te realiseren neemt hierdoor toe (Ruimtelijk Planbureau, 2007).

Volgens Overdijk (2010) werd echter de positie van de projectontwikkelaars steeds dominanter door de sterke economische groei waardoor het percentage zelfbouwwoningen op de totale nieuwbouwproductie daalde van achttien procent in 2000 naar elf procent in 2006. Vanwege de marginale rol die het zelf bouwen blijft spelen, ondanks de toegenomen aandacht, liet de Stuurgroep Experimenten Volkshuisvesting (SEV) in 2010 een onderzoek uitvoeren naar de 60 door henzelf begeleide experimentele bouwprojecten waarbij er sprake was van een vorm van zelfbouw.

Begrippen | Zelfbouwen

Het VROM (2002) hanteert de volgende definitie van het particulier opdrachtgeverschap: “Een burger (of een groep burgers zonder winstoogmerk) heeft de volledige juridische zeggenschap over en verantwoordelijkheid voor het gebruik van de grond, het ontwerp en de bouw van de woning.” Bij het onderzoek naar zelfbouwen door het SEV (2010: 5) is er, in tegenstelling tot de definitie van het VROM, meer onderscheid gemaakt tussen het als particulieren gezamenlijk of individueel doorlopen van het bouwproces:

Particulier opdrachtgeverschap (PO):

“Particulieren kopen zelf de grond en bepalen zelf met welke partijen zij hun woning realiseren.”

Collectief particulier opdrachtgeverschap (CPO):

“Een collectief van gelijkgestemde particulieren koopt de grond en bepaald hoe, en met welke partijen de woningen, private, en in sommige gevallen zelfs de openbare ruimte wordt ingericht en gerealiseerd.”

Medeopdrachtgeverschap (MO):

“De initiërende partij (vaak ontwikkelaar of corporatie) betreft de eindgebruiker in een vroeg stadium bij het proces, om hem te betrekken bij het proces, ontwerp van woning en woonomgeving en realisatie.”

De verklaring van de begrippen zoals deze in dit onderzoek gebruikt worden gaan uit van definities zoals ze door het SEV gehanteerd worden.

Een interessante conclusie van het onderzoek 'Zelf bouwen in Nederland' (2010) is dat de sociale samenhang onder zelfbouwers na oplevering groter is dan bij reguliere bouw. Tussen de groepen particulier opdrachtgeverschap (PO) en collectief particulier opdrachtgeverschap (CPO) is ook een kleine tweedeling waarneembaar. "Bewoners die individueel hun woning ontwikkelen, zijn vooral tevreden over de plattegrond, de materialen en het architectonische beeld van de gevel. Bewoners die in een collectief hebben ontwikkeld, hechten minder waarde aan de architectuur, maar zijn naast de plattegrond, vooral tevreden met de woonomgeving. (SEV - Het experiment, 2010:24)" De grotere tevredenheid over de buurt, onder met name CPO en mede-opdrachtgeverschap (MO), wijst volgens het onderzoek op een sterke relatie tussen zelfbouw en buurtbinding. Doordat het zelf bouwen van een woning over het algemeen niet sneller of goedkoper is dan reguliere bouw - maar wel zorgt voor een betere prijs-kwaliteitverhouding - concludeert het SEV dan ook dat zelfbouw vooral ingezet moet worden op haar kracht: het creëren van sociaal duurzame buurten en wijken. Daarbij zou gericht moeten worden op specifieke groepen gelijkgestemde particulieren (zoals senioren of gezinnen) binnen een overzichtelijke projectschaal van 30 tot 60 woningen.

De conclusie, dat zelfbouw leidt tot een sterke relatie met de buurt, wordt ook gedeeld met het rapport 'Particulier opdrachtgeverschap en stedelijke vernieuwing' uit 2003 van onderzoeksbureau RIGO. Zij stellen bovendien dat er een stimulerende werking kan uitgaan voor de ontwikkeling van de omgeving (RIGO, 2003:84-85): "Particulier opdrachtgeverschap projecten kunnen een voorbeeldfunctie in een wijk innemen. Ze tonen aan dat zelf initiatief en verantwoordelijkheid nemen mogelijk is. Op die manier kan particulier opdrachtgeverschap een stimulans zijn voor de verdere ontwikkeling en het imago van een wijk."

Casus | Participatie

Bij het Flex-wonenproject is particulier opdrachtgeverschap onderdeel geweest van het bouwproces. Het centrum dat de bewoners gedurende dit traject heeft begeleid toont zich op haar website uitgesproken positief over deze bouwwijze: "Zelf bouwen in PPO© levert betrokken bewoners op die elkaar al kennen voordat zij naar hun nieuwe woning verhuizen dankzij gezamenlijk gemaakte keuzes tijdens het bouwproces." (KUUB, 2010) De projectleider van woningcorporatie Nijestee, Roelof Otten, is echter wat terughoudender over de mogelijke uitkomsten van het project: "Dit soort projecten trekt leuke mensen aan, die tijd investeren in het project en betrokken willen zijn bij de wijk. Dat hoeft niet meteen onderlinge betrokkenheid op te leveren. Het blijven toch individuele trajecten, waarin iedereen zich primair richt op zijn eigen woning. Als je ook onderlinge betrokkenheid wilt, moet je wachten op een initiatief van onderaf, waarin eerst een groep ontstaat en dan pas een locatie wordt gezocht. (Hacquebord, J. & Kwee, L, 2008: 33-34)"

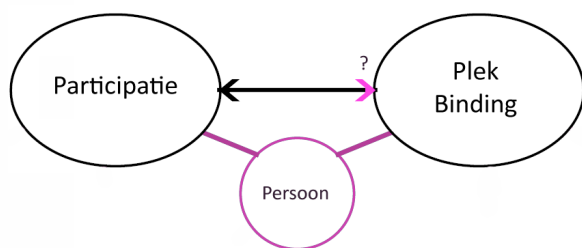
In Flex-wonenproject is de eindgebruiker door de initiërende partij(en) bij het proces betrokken. Het kan dan ook beter, volgens de definities van het SEV, een collectief medeopdrachtgeverschapsproces (CMO) genoemd worden in plaats van een collectief particulier opdrachtgeverschapsproces. Waarbij in een later stadium overgestapt is op keuzemodules (KM), een lager niveau van participatie (Witsen, 2008). In dit onderzoek zal het onderscheid tussen de twee vormen van participatie in het Flex-wonenproject aangeduid worden als CMO en KM.

3.3 Participatie en plekbinding

De sterke relatie die SEV in haar onderzoek 'Zelf bouwen in Nederland' (2010) legt tussen zelfbouw en buurtbinding blijkt volgens de (internationale) literatuur moeilijk aantoonbaar. Het gaat hierbij om de binding die ontstaat doordat er geparticipeerd wordt bij de inrichting en realisatie van de woning en/of woonomgeving.

De omgekeerde werking van de relatie tussen participatie en plekbinding komt vaker aan bod. Volgens Brown et al. (2004) blijkt uit de literatuur namelijk dat een diepgaande plekbinding kan functioneren als stimulans

voor participatieprocessen. Bewoners die gehecht zijn aan een plek zijn eerder geneigd zich actief in te zetten voor hun woonomgeving. Daarnaast bestaat er een positieve relatie tussen plekbinding en sociaal kapitaal (Perkins & Long, 2002). Sociaal kapitaal is gebaseerd op sociale contacten, de verbindingen tussen mensen en de waarde van sociale netwerken (Putnam, 2000). Door het actief deelnemen aan een gemeenschap neemt de grootte van het sociale netwerk en de waarde ervan toe. Het gevoel van plekgebondenheid wordt daardoor als groter ervaren. Bovendien bestaat er een duidelijke connectie tussen sociaal kapitaal en participatie (Brody et al., 2003; Burby, 2003; Olli et al., 2001; Putnam et al., 1993). Het bezitten van een sterk gewaardeerd sociaal netwerk in de directe omgeving zet aan tot participatie. Volgens Lewicka (2005) kan dan ook gesteld worden dat een diepgaande plekbinding en een aanwezig lokaal sociaal kapitaal mensen aanmoedigt en motiveert betrokken te zijn bij de lokale woonomgeving. Of om in de termen van Manzo & Perkins (2006) te spreken: mensen te activeren. Maar de omgekeerde relatie tussen burgerparticipatie en plekbinding blijft volgens Lewicka (2005) onduidelijk (zie figuur 1). Plekbinding ontstaat door participatie bij bijvoorbeeld de fysieke inrichting van een plek en een daardoor versterkte emotionele band met die plek is nog onvoldoende bewijs te vinden.

Figuur 1: Relatie participatie en plekbinding

3.4 Participatieprocessen binnen de RO

Ondanks het ontbreken van stevig bewijs in sociologische en geografische literatuur voor de toename van plekbinding door participatie worden binnen de planologie de voordelen van burgerparticipatie voor het planningsproces breed erkend. Irvin & Stansbury (2004: 55) stellen zelfs: *“it is difficult to envision anything but positive outcomes from citizens joining*

the decision making process”. Door planologen wordt dan ook beargumenteerd dat participatie vertrouwen, geloofwaardigheid en betrokkenheid bij de invoering van ruimtelijke plannen kan genereren (Burby, 2003).

Door de betrokkenheid van burgers te vergroten wordt verondersteld dat er betere beslissingen genomen kunnen worden die efficiëntere oplossingen opleveren voor de gemeenschap (Irvin & Stansbury, 2004). Een ander argument, zoals bediscussieerd door Arnstein (1969), draait om een zogenaamd concept van *fairness*: het recht van het individu geïnformeerd en geconsulteerd te worden en de noodzaak om de interesses van (minderheid)groepen met minder macht beter te representeren in overheidsbesluitvorming (Burby 2003). De voordelen van burgerparticipatie zijn vooral gericht op het planningsproces zelf of het vergroten van weerbaarheid van burgers oftewel *empowerment*. Er bestaan veel uiteenlopende betekenissen van het begrip *empowerment*. Over de breedte genomen wordt binnen de planologie meestal de groei in mogelijkheden van mensen of communities om acties te ondernemen gehanteerd (Stern et al., 2009). Psychologische *empowerment* kan dan ook uitgedrukt worden als de verbindende schakel tussen een geloof in eigen kunnen, weerbaarheid en bereid zijn of de wens hebben om te participeren in het publieke domein (Zimmerman & Rappaport, 1988). Er kan dan ook een gelijkenis getrokken met het Nederlandse begrip weerbaarheid, zoals dat binnen het Nederlandse stedelijke vernieuwingsbeleid wordt gebruikt.

De relatie met plekbinding lijkt binnen de planologie dan ook niet direct gelegd te worden. Echter, *empowerment*, het activeren van burgers om betrokken te raken bij de woonomgeving leidt wel tot een groei van sociaal kapitaal en indirect tot een vorm van plekbinding (Lewicka, 2005; Stern et al., 2009).

3.5 Samenvattend

Ondanks de notie in internationale literatuur dat er te weinig empirisch onderbouwd onderzoek is dat participatie bij de inrichting en realisatie van de directe woonomgeving direct zorgt voor plekbinding, lijken de

onderzoekers van een studie van het SEV hier wel in te geloven. De resultaten van het SEV-onderzoek 'Zelf bouwen in Nederland' (2010) laten dan ook zien dat zelfbouwers ten opzichte van afnemers van reguliere bouw een sterkere binding met de woonomgeving ontwikkelen. Het sociaal kapitaal dat collectieve particuliere opdrachtgevers ontwikkelen levert ze een grotere binding met de woonomgeving op dan particulier opdrachtgevers. Welk op hun beurt, door een kleiner sociaal kapitaal en meer zeggenschap gedurende het proces, meer binding met de woning dan met de omgeving ontwikkelen.

4. Achtergrond plekbinding

De in de vorige hoofdstukken veelvuldig aangehaalde termen binden en binding vallen om de haverklap te lezen in nota's zoals 'Stad en Stijging'. Het verbonden zijn aan plekken wordt vooral gezien als een positief proces dat betrokken bewoners signaleert. Maar wat is plekbinding eigenlijk en hoe valt dit te theoretiseren?

4.1 Inleiding

Plekbinding is volgens Altman en Low (1992) de emotionele band tussen mensen en plaatsen. De band kan zich voordoen tussen verschillende actoren, sociale relaties en plekken van verschillende groottes en kan zowel positief als negatief van aard zijn (Manzo & Perkins, 2006). Plekken kunnen worden gekarakteriseerd als een fysieke setting, maar ook als een heel scala aan menselijke activiteiten en de sociale en/of psychologische processen die er plaatsvinden: het sociaal-culturele domein. Volgens socioloog Gieryn (2000) kan een plaats alles zijn zolang het maar een geografische locatie, materiële (fysieke) vorm en een toegekende betekenis en waarde heeft. Leach (2002) beschouwd de fysieke omgeving vooral als een blanco vel papier dat beschreven wordt en betekenis krijgt door verschillende culturele discoursen. Het idee dat ruimte een sociale constructie is die op veel verschillende manieren beleefd wordt is dan ook niet nieuw. Plaats of plek wordt in het werk van Yi-Fu Tuan (1974) gedeut als een ruimte die we beter zijn leren kennen en waar we een diepere betekenis aan hebben toegekend, waardoor de omgeving en objecten begrijpelijk worden. Plekken krijgen een steeds diepere betekenis door de continue aanwas van ervaringen met een plek, zo stelt Tuan. Deze betekenissen zijn beschrijvend en niet uit te drukken in hoeveel iets voor iemand betekent, maar wat iets betekent voor iemand.

4.2 Conceptualisatie plekbinding

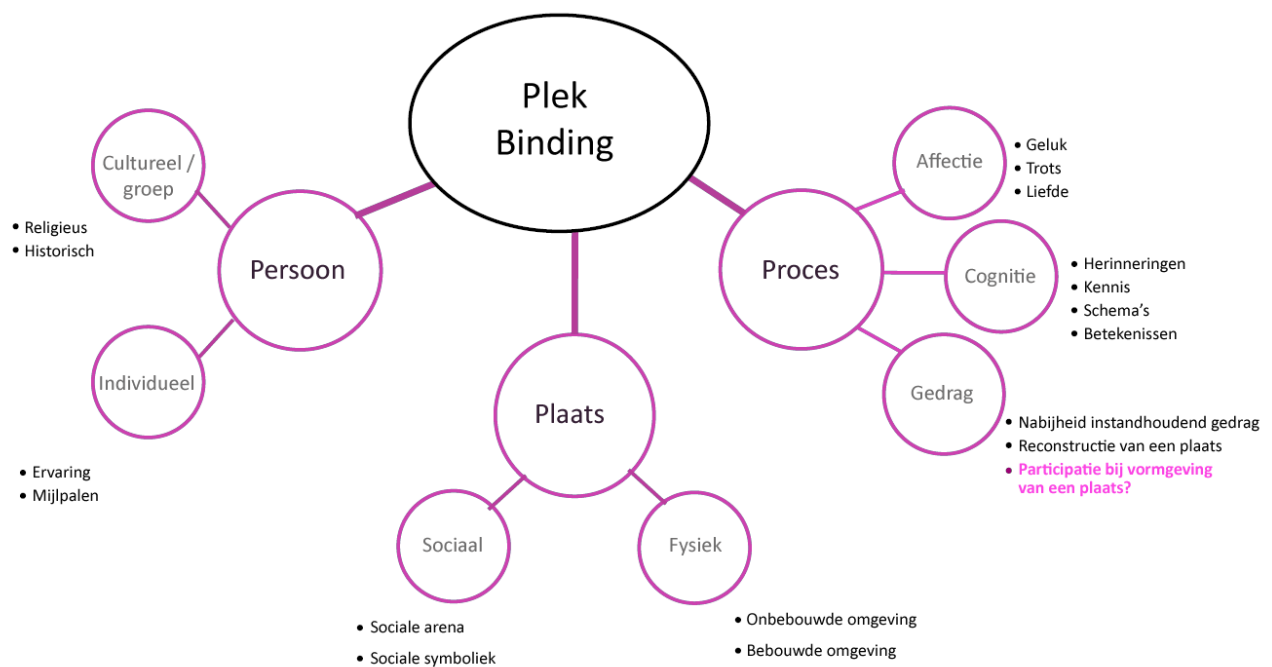
Plekbinding en de wijze waarop deze tot stand komt wordt op veel verschillende manieren in de literatuur omschreven. Voor het identificeren van indicatoren die een positieve dan wel negatieve plekbinding aantonen, bestaat, volgens Lewicka (2010) niet een eenduidig

gehanteerde systematiek. Recentelijk is door Scannell & Gifford (2010) een zogenaamd 'persoon, proces en plaats'-raamwerk (PPP-model) voorgesteld waarin plekbinding als een multidimensionaal conceptueel model wordt uiteengezet, om zo de relaties en verhoudingen tussen de verschillende opvattingen op een geordende manier te duiden (zie figuur 2). Dit biedt een handvat voor het analyseren van de verschillende facetten die een rol spelen bij plekbinding. Het model bestaat uit een drietal basiscomponenten:

- de persoon: wie heeft een band en is deze gebaseerd op individuele of collectieve betekenissen;
- het proces: de processen die leiden tot het toekennen van betekenissen;
- het object van binding.

Deze begrippen kennen een grote mate van overlap en onderlinge samenhang. De processen die leiden tot het ontwikkelen van een plekbinding zijn namelijk de schakel tussen de persoon en het object. Dit gegeven staat aan de basis van een door Gustafson (2001) ontwikkeld model waarbij processen binnen een driehoekig raamwerk met de uiterste polen 'zelf', 'anderen' en 'omgeving' worden gepositioneerd.

Voor de uiteenzetting van de processen die een rol spelen bij plekbinding van bewoners van het Flex-wonenproject zal het PPP-model worden gehanteerd. Allereerst zal een verklaring van de componenten 'persoon' en 'proces' gegeven worden en vervolgens aan de hand van het object van binding zullen verscheiden plekbindingsindicatoren uitgelicht worden.

Figuur 2: Multi-dimensionaal model van plekbinding (eigen bewerking, naar Scannell & Gifford, 2010)

4.2.1 Component: persoon

De binding met een plaats kan zowel een individuele als een groepsbinding zijn. Individuele belangrijke gebeurtenissen die iemand op een bepaalde plaats heeft kunnen leiden tot een diepgaande binding met die plaats. Een binding die volgens Twigger-Ross & Uzzell (1996) leidt tot een stabiel zelfbeeld. Deze binding kan ook op het groepsniveau ontstaan. Door een groep gemeende belangrijke, gedeelde gebeurtenissen en symbolen hebben binnen een cultuur een zekere waarde en betekenis. Deze gedeelde betekenis kan een plaats van grote waarde laten zijn binnen een groep.

4.2.2 Component: proces

De psychologische processen die kunnen leiden tot een diepgaande plekbinding zijn volgens Scannell & Gifford onder te verdelen in een drietal aspecten: affectie, gedrag en cognitie.

Onder affectie wordt de emotionele band verstaan die iemand kan hebben met een plek.

Het tweede aspect is de cognitie, de mentale processen. Doormiddel van een cognitief schema van kennis en overtuigingen kan de betekenis van een plek en de verbintenis ermee sociaal geconstrueerd en gerepresenteerd worden. Dit gebeurt bijvoorbeeld wanneer mensen herinneringen aan een bepaalde plek hebben, gedachtes over een plek, een voorkeur of een waardeoordeel. Er valt hierbij nog een onderscheid te maken tussen plekken waarbij gerefereerd wordt aan de unieke of juist de generieke eigenschappen (Scannell & Gifford, 2010). Plekken die herkenning oproepen en bekend zijn, roepen makkelijker een band op met die plek dan waarvan dat niet het geval is. Het cognitieve schema draagt informatie in zich (kennis en overtuigingen) over welke karakteristieken plekken moeten hebben om er een band mee te kunnen krijgen. Maar ook opvallende unieke eigenschappen van een plek kunnen juist de reden zijn voor plekbinding. Het derde aspect richt zich voornamelijk op gedrag waarvan het belangrijkste doel is het in stand houden of tot stand brengen van nabijheid tot een geliefde plek. Alle handelingen dragen er aan bij om zo vaak en zo dicht mogelijk bij die plek te zijn (Kasarda & Janowitz, 1974). Onder andere Seamon (1982) zocht de sleutel tot het begrijpen van plaats in de bewegingen van het menselijk lichaam, het gedrag. Handelingen

op een bepaalde locatie in een bepaald tijdsbestek genereren een zogenaamd *place-ballet* en zorgen voor een diepgaande plekbinding. Op deze manier worden plekken *performed* op een dagelijkse basis door mensen in hun dagelijkse leven (Creswell, 2004). Door te participeren in deze dagelijkse handelingen leren we een plek kennen en worden we er een deel van. Het reizen tussen plaatsen, draagt eraan bij dat mensen de routines van een plek beter begrijpen en zorgt ervoor dat plaatsbetekenissen zich steeds verder ontwikkelen. Volgens Creswell (2004) zijn plekken dan ook nooit af, maar in een continue staat van wording. Een ander aspect van gedrag is plaatsreconstructie. Bij het verhuizen naar een andere plaats kan ervoor gekozen worden de (cognitieve) band in stand te houden door een locatie te kiezen die veel overeenkomsten heeft met de vorige.

Identiteit

Plaatsen, maar ook de binding met plaatsen, zijn gebaseerd op de symbolische betekenis die een plek toegekend krijgt. Een cognitief, mentaal proces. We kennen betekenis toe aan plaatsen en raken vervolgens gehecht aan die betekenis. De betekenis van een plek wordt vervolgens aan de eigen identiteit gekoppeld (Creswell, 2004). Het gebruik van symbolen en betekenissen om plaatsen te creëren reflecteert hoe individuen zichzelf definiëren. Identiteit is dan ook een cruciaal aspect van plaats: *"Through extensive interaction with a place, people may begin to define themselves in terms of [...] that place, to the extent that they cannot really express who they are without inevitably taking into account the setting that surrounds them as well"* (Ryden, 1993: 76). Op deze manier ontleen mensen hun identiteit aan een geconstrueerde plaatsidentiteit (Proshansky, 1978). Het vergelijken van overeenkomsten en verschillen tussen de identiteit en de plaatsidentiteit gebeurt op dezelfde manier als waarop zich de sociale identiteit ontwikkelt. In de sociale psychologie wordt identiteit omschreven als betekenissen, gebaseerd op symbolische interacties, die we aan onszelf toekennen en leren van de verwachtingen die anderen hebben van hoe sociaal gedrag uitgevoerd zou moeten worden (Stedman, 2002). Deze wordt gevormd door de gelijkheid

met andere groepsleden, de zogenaamde insiders en de verschillen met buitenstaanders, de outsiders. Hierbij speelt plaats een belangrijke rol. Relph maakt dan ook onderscheid tussen de ervaring van insideness en outsideness bij de beleving van plekken. Relph (1976: 49): *"to be inside a place is to belong to it and identify with it, and the more profoundly inside you are the stronger the identity with the place"*. Plaatsen kunnen sociale en fysieke informatie verschaffen over onderscheidende of overeenstemmende kenmerken. De individuele of groepsidentificatie met plaatsen is dus altijd ingebed in een culturele context.

Gender

Onderdeel van de culturele context, waarin plaatsidentiteiten liggen ingebed, is ook de gender oriëntatie. Een studie van Hidalgo & Hernandez (2001) laat zien dat vrouwen meer binding ontwikkelen met het woonmilieu dan mannen. Een verklaring hiervoor kan gevonden worden in de taakverdeling en machtsverhouding in veel huishoudens. Teernstra (2007) wijst er in haar masterthesis 'De betekenis van de buurt' op dat vrouwen gemiddeld meer tijd thuis doorbrengen, dankzij een vaak kleiner aandeel in betaald werk buitenshuis en een groter aandeel in het huishouden.

Casus | Naoorlogse stadswijk

De persoonlijke identificatie met het woonmilieu verloopt bij versleten naoorlogse stadswijken volgens Lupi (2006) problematisch. Het creëren van nieuwe woonomgevingen, met een nadruk op een bepaalde leefstijl of identiteit, zou bewoners meer betrokken moeten maken bij het woonmilieu. Het inzetten op specifieke leefstijlen is ook onderdeel van het herstructureringsbeleid in de wijk Corpus den Hoorn (Gemeente Groningen, 2007). De profilering met bepaalde stijlkenmerken zou daarnaast kunnen zorgen voor een verandering van wijkreputatie bij buitenstaanders. Deze nieuw gecreëerde wijkidentiteiten moeten in de smaak vallen bij de aan te trekken kapitaalkrachtigere groepen die moeten zorgen voor bevolkingsdifferentiatie (Beckhoven & van Kempen, 2002). Het Flex-wonenproject wordt in de brochure van woningcorporatie Nijestee (2005) dan ook als het "paradepaardje" van de wijk Corpus den Hoorn gezien.

4.2.3 Component: plaats

Het object van de binding, de plek, kan zowel fysiek als sociaal van aard zijn.

4.2.3.1 Fysieke dimensie van plekbinding

De fysieke binding bestaat bijvoorbeeld uit hoeveel tijd op een plek doorgebracht wordt, de woonduur, of hoeveel (financieel) belang er is bij een plek (bijvoorbeeld bij eigenwoningbezit). Er kan aangenomen worden dat verloedering een negatieve indicator is voor een positieve plekbinding en rustige gebieden met veel groen en een esthetische aantrekkelijke omgeving positieve indicatoren zijn (Lewicka, 2010; Brown et al., 2003, 2004; Bonaiuto et al., 1999).

Een studie van Kim & Kaplan (2004) richt zich op de relatie tussen stedenbouwkundige opzet van woonomgevingen en plekbinding. Hierin werden onder andere traditionele Amerikaanse stedenbouw, rijen van vrijstaande woningen, vergeleken met stedenbouwkundige plannen uit het New Urbanism. Deze stedelijke ontwerpstroming, ontstaan in de jaren '80, is een van de reacties op de karakterloze, anonieme suburbane nieuwbouwwijken. Hier wordt getracht doormiddel van begrippen als bijvoorbeeld *community* en *history* een diepere binding te creëren tussen bewoner en woonomgeving. Deze '*sense of historical continuity and stability*' wordt gebruikt door professionals om de plek een '*sense of identity*' te geven (Till 1993: 710). De stroming sluit nauw aan bij de visies van Tuan en anderen waarbij plaats gezien wordt als een authentieke vorm van op je plek zijn die sterk geworteld is in het verleden. Het idee van een authentieke plaats met een authentiek verleden wordt niet alleen gebruikt als plekbinding maar ook ingezet als marketing instrument. Als een beeld voor consumptie. De specifieke geografische locatie of bijvoorbeeld het gebruik van bepaalde architectonische stijlelementen zijn tekens die bepaalde informatie over de bewoners communiceren (King 2005). Uit de studie van Kim & Kaplan blijkt dat er duidelijk verschillen zijn in plekbinding van bewoners van de traditionele Amerikaanse stedenbouw en stedenbouw overgoten met een sausje van '*sense of identity*'. Waarin bewoners van de laatste

overduidelijk een sterkere plekbinding vertoonde. De sociale component van de plekdimensie lijkt ook hier dus zwaarder te wegen bij plekbinding. Dit komt overeen met de bevindingen van Scannell & Gifford (2010), die menen dat de plekbinding meer beïnvloed wordt door het sociale aspect dan de fysieke.

Duidelijk is wel dat plekken fysieke beperkingen kunnen opleggen. De balans tussen de beperkingen en vrijheid die een plek biedt werd het onderwerp van veel geografen beïnvloed door de structuratietheorie. Structuren zijn afhankelijk van onze handelingen om te bestaan en onze handelingen worden betekenis gegeven door de structuren (Creswell, 2004). We leven in fysieke settings, plaatsen, waar we relatief weinig zeggenschap hebben over de verschijningsvorm ervan. Dit wordt ook benadrukt door Stedman (2003). Het zou dan ook onterecht zijn de fysieke omgeving als irrelevant af te doen. De lokale omgeving begrenst en geeft vorm aan de sociale constructies. Plaatsen worden dan wel geconstrueerd door de ervaringen die mensen er hebben, maar worden mede bepaald door de fysieke beperkingen van de omgeving. De band tussen mens en plaats kan dus op twee manieren opgevat worden. Namelijk als de manier waarop plekbinding functioneert als symbolische betekenis en de manier waarop deze plekbinding vervolgens plek gerelateerd gedrag beïnvloed. De fysieke omgeving blijft, ook volgens de VROM-raad, een belangrijke rol spelen (2006: 45): "De aard van de aanwezige voorzieningen (goede school, 'mijn soort winkels' en de aanwezigheid van plaatsen (speeltuin, café) om gelijkgestemden te ontmoeten spelen een minstens zo belangrijke rol."

Fysieke inrichting

De stedenbouwkundige lay-out van nieuwe clusters woningen in herstructureringsprojecten heeft volgens Beckhoven & van Kempen (2002) dan ook een grote impact op de sociale netwerken van de wijkbewoners. Door de scheidingen van verschillende woningtypen in complexvormen onderhouden bewoners bijna uitsluitend contact met medebewoners of complexgenoten. Bovendien speelt de fysieke afstand tussen woningen een grote rol bij het leggen van sociale contacten en

het onderhouden van relaties. Sociale contacten op wijkniveau worden lichter gewaardeerd naarmate de afstand tussen de woningen toeneemt (Atkinson & Kintrea, 1999).

Schaalniveau van plekbinding

De schaal van plaatsen waarmee mensen zich identificeren en verbinden varieert sterk. Dit kan bijvoorbeeld zijn op het niveau van thuis, de straat, een woonblok, de wijk of een woonplaats. Het leeuwendeel van onderzoeken naar plekbindingen spelen zich af op het niveau van de buurt (Hidalgo & Hernandez, 2001). In veel Nederlands onderzoek echter wordt de term leef- of woonomgeving en woonmilieu gehanteerd. Hierdoor wordt het mogelijk een onderscheid te maken tussen de fysieke grenzen van een wijk zoals die gedefinieerd zijn door de lokale overheid en de grenzen van de omgeving zoals die subjectief door de inwoners beleefd worden. De betekenis van het begrip 'wonen' is dan ook verschoven van de nadruk op het fysieke object richting termen als levensstijl in combinatie met de binding aan een geografisch gebied (Steyaert, 2006). De woonomgeving is de fysieke omgeving die belangrijk is voor de sociale relaties en activiteiten van de bewoners zelf (Lupi, 2006). In dit onderzoek, van plekbinding bij bewoners van nieuwbouwwoningen, zal ook de term woonmilieu gehanteerd worden. Met dit begrip worden zowel de sociale als ruimtelijke aspecten bedoeld (Ekkers, 2006).

Rol van woonduur

Het creëren van een diepgaande plekbinding met het woonmilieu, zoals gesteld door Tuan (1974) en Relph (1976), kan tijd nodig hebben. Een lange bewoning van een plek creëert een diepgaande plekbinding blijkt uit verschillende studies (Kasarda & Janowitz, 1974; Saegert, 1989). Bij een langere bewoning van een plek groeien en verdiepen de opgebouwde lokale netwerken en sociale relaties zich. Bovendien neemt de kans op persoonlijke belangrijke gebeurtenissen toe, het aantal herinneringen en de aanwas van betekenissen. Dit contrasteert echter met de resultaten van een onderzoek door Stedman (2002) waaruit blijkt dat de duur van bewoning geen effect heeft op de binding met die plek. Hieruit kan geconcludeerd worden dat langdurige

interacties tussen mensen en plekken niet automatisch een diepere plekbinding oplevert maar afhankelijk blijft van de kwaliteit en intensiteit van die ervaringen.

Woonverleden

Bij de binding aan een woonomgeving speelt ook het woonverleden een rol. Beckhoven & van Kempen (2002) concluderen dat een verleden in dezelfde of een aangrenzende woonomgeving kan leiden tot een sterkere plekbinding. Dit komt doordat specifieke kennis van de wijk een rol heeft gespeeld bij de verhuisbeslissing. Ze zorgen er ook voor dat bepaalde dagelijkse activiteiten zich sneller in de wijk ontwikkelen. Bij het ontbreken van deze specifieke kennis spelen bij de verhuisbeslissing overwegend factoren als de nieuwbouwwoning en de fysieke locatie een rol (Lupi, 2006).

4.2.3.2 Sociale dimensie van plekbinding

Bij desociale dimensie faciliteert het object de mogelijkheid voor het vormen van sociale relaties (de netwerken en de behoefte ergens bij te horen of saamhorigheid) en groepsidentiteiten. Deze sociale component, die sterk verweven is met plekbinding, wordt ook wel aangeduid als *sense of community* (Pretty, Chipuer & Bramson, 2003). Waarbij community staat voor: "*a complex system of friendship and kinship networks and formal and informal associational ties rooted in family life and on-going socialization processes*" (Kasarda & Janowitz, 1974: 239). Door Perkins & Long (2002) wordt het omschreven het gevoel onderdeel te zijn van een groep, gebaseerd op een gedeelde geschiedenis, interesses of zorgen. Dit valt uit te splitsen in een tweetal vormen van *communities*. Namelijk een waarin de leden verbonden zijn door een levensstijl, met een gedeelde geschiedenis, interesses of zorgen. En een waarin de voornaamste band tussen leden van de *community* hun geografische locatie is. De levensstijl van individuen en hun financiële mogelijkheden zijn bepalend voor een keuze van een woninglocatie en -type, waardoor er relatief homogene clusters van communities kunnen ontstaan.

Hogere inkomensgroepen

Koopwoningen in een hoger marktsegment trekken bewoners aan met de mogelijkheid (financiële) investeringen in de woonomgeving te plegen. Volgens Sanders (2006) zijn deze groepen met een groeiende financiële armslag en geografisch bereik steeds meer op zoek naar woonmilieus die passen bij hun behoeften, aspiraties en leefstijl. Volgens Lupi (2006) maken mensen de keuze van een nieuwe woonomgeving grotendeels op basis van functionele gronden waarbij de woning zelf een van de belangrijkste overwegingen is. Door de keuze voor een woning in plaats van een wijk, zo concluderen Beckhoven & van Kempen (2002), is de kans dat bewoners dagelijkse activiteiten in de wijk ontwikkelen klein. Internationaal zijn er volgens Brown et al. (2004) weinig evaluaties die de consequenties van het aantrekken van daadkrachtigere groepen op het succes van revitalisatieprojecten laten zien. Uit een inventarisatie van de Nederlandse literatuur concludeert Lupi (2006) echter dat de impact van deze groep op een wijk zeer gering is. Deze uitkomst wordt veroorzaakt door de ruimtelijke onthechtheid van deze groep, waardoor ze minder gericht zijn op de directe woonomgeving. De oriëntatie van deze groep ligt, volgens Beckhoven & van Kempen (2002), stedelijk of intern. Door de scheidingen van verschillende woningtypen in complexvormen onderhouden bewoners bijna uitsluitend contact met medebewoners of complexgenoten.

De hogere inkomensgroep, yupps of mobiele netwerkstedelingen, bestaan uit voornamelijk jonge huishoudens uit de middenklasse (de taakcombineerders) en singles. Ze hebben minder relaties in de directe woonomgeving door de toename van mobiliteit en communicatiemiddelen. Dit houdt verband met de financiële mogelijkheden, sociale netwerken en het opleidingsniveau (Bontje, 2001). Aan de woonomgeving wordt meer belang gehecht door bewoners uit sociaaleconomisch lagere posities, zo is de aanname, omdat die de omgeving intensiever gebruiken en er meer sociale contacten hebben. Bovendien zouden ze zich sterker met hun omgeving identificeren (Savage et al, 2005).

Sociale samenhang

Voor de groep die ruimtelijk onthecht is blijkt echter wel dat ze hun woonomgeving steeds meer gebruiken als statussymbool en in grote mate hun identiteit ontlenen aan de plaatsidentiteit door de toename van eigenwoningbezit. Daarnaast loopt er parallel aan het individualiseringsproces de toenemende vraag naar de constructie van sociale samenhang (Sanders, 2006). Ook onder netwerkstedelingen. De VROM-raad constateert in de publicatie Wonen in tijd en ruimte (2009) dat er voor deze trend in toenemende mate belangstelling heerst. Zo zijn bewoners in groeiende mate op zoek zijn naar veiligheid, geborgenheid en het gevoel dat de omgeving controleerbaar is. Deze zelfde conclusie wordt ook getrokken door van der Land (2004). Plekbinding door middel van *community*vorming gebaseerd op de behoefte aan veiligheid en geborgenheid. Dit leidt tot vormen van collectiviteit die juist weer leunen op het sociaal kapitaal in de woonomgeving. Dit collectiviteitvormingsproces wordt door Engelsdorp Gastelaars (2003) geduid als woondomeinvorming. Woondomeinvorming wordt gekarakteriseerd door een los karakter waarbij er een zeker mate van vrijheid en vrijblijvendheid bestaat en een samenhorigheidsgevoel.

Door Duyvendak & Hurenkamp (2004) wordt dit ook wel omschreven als lichte gemeenschappen. Dit sluit aan bij postmodernisering processen waarbij mensen zelfbewust een identificatie met een omgeving zoeken. Savage, et. al. (2005) duiden die persoonlijke plekbinding als selectieve belonging, op basis van eigen persoonskenmerken, tijd-ruimtelijk gedrag en ervaringen met verschillende plekken. Volgens de VROM-raad (2009) neemt de identificatie en dus plekbinding toe naarmate er meer mensen met dezelfde leefstijl wonen. Oftewel: wonen met gelijkgestemden.

Wijksamenstelling

De algemene voorkeur om onder gelijkgestemden te wonen wordt in advies 072 van de VROM-raad (2009) opgepikt. Er wordt gesteld dat de homogeniteit op projectniveau uiteindelijk zal leiden tot meer menging op het niveau van de wijk. Door Gans (1972) wordt beargumenteerd dat heterogeniteit of homogeniteit niet

zoeder als slechte of goede stadsplanning gezien kan worden. Een gemiddelde wijk heeft wel altijd de voorkeur boven extreme vormen. Hij maakt daarbij onderscheidt op verschillende niveaus, namelijk de wijk en de straat of woonblok. Op het niveau van de straat of woonblok (de lokale gemeenschap) zou er een duidelijk voordeel zijn bij een homogene aanpak. Hierdoor ontstaan er bij de bewoners onderling eerder positieve, intensieve relaties. Waardoor het sociale kapitaal op lokaal niveau makkelijker gestimuleerd worden. Een homogene groep zal ook eerder een consensus ontwikkelen zodat conflicten beter vermijdt kunnen worden. Dit wordt ook betoogd door Lupi (2006) en Beckhoven & van Kempen (2002). Gans ziet in heterogeniteit wel duidelijk een viertal voordelen. Kinderen die opgroeien in heterogene wijken komen in contact met mensen uit met andere sociale posities. Door de continue confrontatie met onderlinge verschillen zullen bewoners elkaars verschillen eerder respecteren. Hierdoor zal tolerantie gekweekt worden die noodzakelijk is voor het verminderen van sociale en politieke conflicten. Bovendien wordt de stap naar alternatieve betere manieren van leven voor bewoners verkleind. Echter leidt nauw contact in heterogene straten, volgens Gans, snel tot negatieve reacties. Door Beckhoven & Kempen (2002) wordt ten slotte nog gesteld dat de bevolkingsopbouw van een wijk steeds minder relevant wordt. Door de toenemende mobiliteit

Casus | Clusters

De aanpak van sociale en fysieke problemen in Corpus den Hoorn gebeurt op basis van een differentiatie van de woningvoorraad. Door de bouw van koopwoningen in het hogere marktsegment kunnen hoge inkomensgroepen uit de samenleving aangetrokken worden en ontstaan homogene clusters op projectniveau. Gehoopt wordt op meer binding en betrokkenheid met het woonmilieu, meer menging in de wijk als geheel en dus een toename van de leefbaarheid (Gemeente Groningen, 2007; VROM, 2009). Echter concluderen Beckhoven & van Kempen (2002) dat de fysieke inrichting die de clustervorming veroorzaakt ook een belemmering vormt voor het leggen van contacten met bewoners buiten dezelfde cluster. De vraag rijst dan ook of de bewoners van het Flexwonen-project zich vooral met (bewoners van) het project verbonden voelen of ook met de rest van de wijk.

verleggen de netwerken en dagelijkse activiteiten van bewoners zich steeds meer naar een stedelijk niveau. De wijk zelf boet aan belang in.

Levensstadium

De verbondenheid met een plek verschilt ook per levensstadium. Zo zijn gezinnen door de beperkte actieradius van kinderen voornamelijk georiënteerd op de directe woonomgeving. Dit stimuleert de socialisatie met de woonomgeving en daarmee de binding van gezinnen met de wijk (Lewicka, 2005; Lupi, 2006).

Sociale controle

Ook het gevoel dat er sociale controle in de woonomgeving is kan zorgen voor een positieve plekbinding, aldus Brown et al. (2003). Bewoners voelen zich veiliger op het moment dat er op elkaar gelet wordt, afwijkend gedrag gesignaleerd wordt en er actie ondernomen wordt. Daar waar een sterke sociale controle aanwezig is, kunnen bewoners echter ook een negatieve plekbinding ontwikkelen op het moment dat de privacy in het geding komt (Altman en Low, 1992). Bewoners kunnen het gevoel krijgen in de gaten te worden gehouden door medebewoners.

Pioniersgevoel

In nieuwbouwwijken ontbreekt het vaak aan een duidelijke ruimtelijke identiteit. Niet alleen vanwege het ontbreken van historie en onderscheidende kenmerken maar ook vanwege een nog niet bestaande sociale structuur (Ginkel & Deben, 2002; Karsten & De Stigter-Speksnijder, 2006). De bewoners moeten allemaal nieuwe relaties aangaan en leren hoe ze zich tot elkaar verhouden in een nieuw woonmilieu. Volgens Lupi (2006) schept dit een pioniersgevoel van sterke verbondenheid met elkaar. Ginkel en Deben (2002: 40) wijzen er echter op dat dit gevoel langzaam verzwakt: "Na een vaak enthousiaste start met bijvoorbeeld buurtbarbecues trad na verloop van tijd een verwatering op, die ongetwijfeld samenhangt met het voorbijgaan van de pionierfase."

Casus | Nieuwbouwpioniers

Het Flex-wonenproject wordt circa tweeëneenhalf jaar bewoond, ten tijde van de dataverzameling. Zoals eerder bleek uit onderzoek van Stedman (2002) heeft niet zozeer de woontijd als wel de intensiteit van de opgedane ervaringen ter plaatse effect op plekverbondenheid. Een intense ervaring die door alle bewoners opgedaan is, is het proces van zelfbouw. Dit in combinatie met de mogelijkheid van een ontstaan pioniersgevoel zou kunnen zorgen voor een diepe binding met zowel de fysieke plek als de medebewoners.

4.3 Samenvattend

Plekbinding ontstaat door de aanwas van ervaringen met een plek. De hierdoor ontstane emotionele band kan zowel positief als negatief van aard zijn. Op de binding zijn een aantal aspecten van invloed, namelijk de persoon of groep die een band ontwikkelen, de processen die leiden tot het toekennen van betekenissen aan ervaringen en het object van binding. Volgens Scannell & Gifford (2010) spelen de sociale processen hierbij een belangrijkere rol dan de fysieke plek.

5. Methodologie

Bij dit onderzoek wordt geprobeerd de waarneming, ervaring en beleving van gebeurtenissen door bewoners van het Flex-wonenproject 1 fase te achterhalen. In dit hoofdstuk wordt besproken op welke wijze de data is verzameld en gebruikt. Belangrijk daarbij is dat de processen binnen de eigen context bestudeerd worden.

5.1 Methoden van dataverzameling

Het leren begrijpen van persoonlijke ervaringen en meningen kunnen met een kwalitatief onderzoek in kaart worden gebracht (Baarda et al., 2005). De verzamelde data wordt vervolgens geanalyseerd op patronen, terugkerende thema's en categorieën. Volgens Baarda et al. (2005) is daarbij de waarneming van de onderzoeker het belangrijkste onderzoeksinstrument. Uitgangspunt is niet de data te toetsen aan het vooraf opgestelde theoretische kader. Het onderzoekende karakter staat centraal, door op zoek te gaan naar nieuwe inzichten en hypothesen. Wel kunnen de theoretische indicatoren die mede bepalend zijn voor de wijze waarop mensen zich emotioneel binden aan plekken als leidraad dienen.

Meerdere onderzoekers

Bij het onderzoek is gebruik gemaakt van drie dataverzamelaars (1 man en 2 vrouwen). De gegenereerde data wordt bij kwalitatief onderzoek altijd beïnvloed door de interactie tussen onderzoeker en respondent. Vanwege het gebruik van meerdere onderzoekers is het lastiger consistente en betrouwbare data te verkrijgen (Boutain & Hitti, 2006). Echter, het onderzoekende karakter staat voorop. Daarom kan worden beargumenteerd dat er sprake is van triangulatie door het naast elkaar leggen van de door verschillende onderzoekers verzamelde data. Door het van te voren instrueren van de verschillende onderzoekers en het gebruik van een gestandaardiseerde vragenlijst ontstaan er referentiepunten voor het vergelijken van data.

5.1.1 Diepte-interviews

Het begrijpen van de achterliggende processen die de manier waarop individuen betekenis geven aan hun omgeving en de manier waarop ze die beleven

beïnvloeden, kan onderzocht worden door gebruik te maken van diepte-interviews (Flowerdew & Martin, 2005). Het doel hiervan is niet om generaliserende uitspraken te doen of representatieve onderzoeksresultaten te leveren.

Structuur interviews

Als rode draad voor de interviews dienen de uit de theoretische achtergrond gedestilleerde indicatoren. Dit levert een semigestructureerd interview op. Het toepassen van enige structuur geeft de onderzoeker meer houvast gedurende een interview maar ook voor het analyseren naderhand (Baarda et al., 2005). Hoewel dit leidt tot interviews die nooit exact herhaald kunnen worden biedt het een grotere mogelijkheid tot een open dialoog tussen onderzoeker en respondent.

De onderwerpen die aan bod kwamen in de gesprekken zijn opgesteld aan de hand van de literatuur zoals besproken in het theoretische kader. De verschillende factoren die verbondenheid met de woonomgeving beïnvloeden zijn te categoriseren als:

- persoonlijke en huishoudkenmerken;
- Flex-wonen bouwproces;
- sociale aspecten van de woonomgeving;
- fysieke aspecten van de woonomgeving.

Vanwege het bouwproces en de participatie hierbij zijn de interviews volgens het afgelegde tijdspad opgebouwd. Beginnend bij het woonverleden en eindigend met een vraag over de huidige verhuiscapaciteit van de respondent. Op deze wijze neemt de kans dat deelvraag 3 – de rol van participeren in de fysieke vormgeving bij plekbinding – duidelijker beantwoordt kan worden toe. De interviewvragen zijn bijgevoegd als bijlage 2.

5.1.2 Woonmilieu van belang

Zoals uit het theoretisch kader in het voorgaande hoofdstuk bleek kan het schaalniveau van plekbinding per persoon erg wisselend zijn. Op de grenzen van het woondomein, zoals die door bewoners beleefd worden, kunnen zowel fysieke als sociale factoren van invloed zijn (Ekkers, 2006). Om meer inzicht te krijgen in wat door de respondent als betekenisvolle woonomgeving gezien

wordt, is aan iedere respondent aan het begin van het interview gevraagd dit aan te geven op een kaart van de wijk Corpus den Hoorn (zie bijlage 3). Het resultaat van deze methode – de door een bewoner ingetekende kaart - krijgt pas waarde als het geplaatst wordt binnen de context van het bijbehorende interview (Reinders, 2008).

5.2 De respondenten

De respondenten zijn allen afkomstig uit de eerste fase van het Flex-wonenproject dat bestaat uit 53 huishoudens.

Benadering respondenten

Alle 53 huishoudens van het Flex-wonenproject 1e fase zijn op 21 mei 2010 op de hoogte gesteld van het onderzoek door middel van een brief (zie bijlage 1). In deze brief werd vervolgens aangekondigd dat ze op 25 mei aan het begin van de avond persoonlijk benaderd zullen worden met de vraag deel te nemen aan het onderzoek. Voor de persoonlijke benadering en aankondiging is gekozen om de kans op respons in een relatief kleine onderzoekspopulatie zo groot mogelijk te laten zijn. Daarnaast gaf het sturen van een brief de bewoners die geen deel uit wilden maken van het onderzoek kans dit vooraf – via e-mail of telefonisch - kenbaar te maken.

Selectie respondenten

Ondanks dat partners binnen een huishouden kunnen verschillen in woonbeleving bestaat er een zekere wederzijdse beïnvloeding (Kullberg, 2003). Om deze reden en om een zo groot mogelijk geografische spreiding te bereiken is gekozen voor het interviewen van één volwassene per huishouden. Van de 53 huishoudens hebben 22 bewoners aangegeven mee te willen doen aan het onderzoek. Een respons van ruim 41 procent. Deze groep bestond uit 6 collectieve medeopdrachtgevers en 16 keuze module bewoners. De interviews zijn afgenomen in de periode van 2 juni tot 12 juli. Doordat de interviewperiode overlap kende met de vakantieperiode was het lastig om met elke geïnteresseerde bewoner een passende afspraak te maken. Bij de selectie is gelet op spreiding van respondenten over het Flex-wonenproject, vorm van participatie en geslacht.

Deze vorm van convenience sampling heeft een kanttekening: de selectiebias is moeilijk in te schatten (van de Sande, 1999). De steekproeftrekking, toch ook gebaseerd op het gemak van de onderzoeker, is te verdedigen met het argument dat het gaat om kwalitatief onderzoek en er niet gezocht wordt naar cijfermatig inzicht. Maar afgezien van de beschikbaarheid van de interviewer of de potentiële respondent kan de selectie niet als toevallig betiteld worden. Niet iedere bewoner maakt evenveel kans om in de steekproef terecht te komen. Daarnaast vindt ook nog een voorselectie plaats. Bewoners komen namelijk niet zomaar in de eerste selectie terecht. Bij het eenmalig aangekondigd benaderen van bewoners worden ze al door hun persoonlijke kenmerken voorgeselecteerd. Hierdoor kunnen bepaalde bewoners buiten het gezichtsveld van de onderzoeker blijven (Baarda et al., 2005).

Locatie en tijdstip

De interviews en het intekenen van het woonmilieu hebben allen bij de respondenten thuis plaatsgevonden op een tijdstip dat voor hen goed uitkomt. De locatie leent zich voor een informele sfeer en de respondent kan in zijn of haar directe woonomgeving geobserveerd worden (Flowerdew & Martin, 2005). Bovendien geeft het respondenten de mogelijkheid bepaalde ideeën te verduidelijken door ze bijvoorbeeld aan te wijzen.

Kenmerken respondenten

In totaal zijn 13 bewoners geïnterviewd, waarvan 4 collectieve medeopdrachtgevers en 9 keuze module bewoners. De gemiddelde leeftijd ligt op 42 jaar. Voor vrijwel alle respondenten geldt dat ze jonge thuiswonende kinderen hebben en dus in een overeenstemmend levenstadium zitten. Tabel 1 geeft hun kenmerken weer. De namen van de respondenten zijn wegens privacy redenen gefingeerd.

Respondenten	Geslacht	Leeftijd	Opleidingsniveau	Gezinssituatie	Duur interview
Medeopdrachtgeverschap respondenten					
Berber	v	36	WO	Gehuwd, 1 kind, 1 thuiswonend	0:33:04
Linda	v	44	Mavo	Samenwonend, 2 kinderen, 1 thuiswonend	1:47:17
Rinse	m	48	HBO	Samenwonend, 2 kinderen, 2 thuiswonend	0:38:56
Willem	m	52	WO	Gehuwd, 3 kinderen, 3 thuiswonend	0:20:14
Keuze Module respondenten					
Mirjam	v	30	HBO	Samenwonend, in verwachting	0:28:00
Dirk	m	35	WO	Gehuwd, 2 kinderen, 2 thuiswonend	0:23:00
Hessel	m	35	HBO	Samenwonend, 2 kinderen, 2 thuiswonend	0:24:42
Simon	m	38	WO.p	Samenwonend, 2 kinderen, 2 thuiswonend	0:25:48
Maaïke	v	39	WO	Samenwonend, geen kinderen	0:59:56
Sandra	v	42	WO	Gehuwd, 2 kinderen, 2 thuiswonend	1:23:12
Koos	m	44	WO	Gehuwd, 2 kinderen, 2 thuiswonend	0:39:15
Renate	v	46	Mavo	Gehuwd, 4 kinderen, 2 thuiswonend	0:31:40
Ellen	v	56	HBO	Ongehuwd, 3 kinderen, 1 thuiswonend	0:60:00

Tabel 1: Kenmerken van de respondenten

6. Resultaten

Centraal in dit hoofdstuk staan de uitkomsten van de interviews met bewoners. De verzamelde data zal, aan de hand van de achtergronden, beschreven en geanalyseerd worden. Uiteindelijk gaat het om het verhaal van de respondenten, daarom zullen bevindingen altijd gepaard gaan met citaten om een beeld te scheppen van de buurtbeleving onder de bewoners.

6.1 Inleiding

Zoals in paragraaf 4.2.2 aangegeven zijn plekken nooit af, maar in een continue staat van wording (Creswell, 2004). Bovendien stelt Tuan (1974) dat plekken door die continue aanwas van ervaringen andere betekenissen toebedeelt krijgen en van betekenis kunnen veranderen. Aan de hand van de resultaten wordt getracht onder meer antwoord te geven op de vraag welke rol participatie speelt bij plekbinding. Daarom worden de resultaten van de gesprekken met bewoners over hun binding met het woonmilieu en hun ervaringen met het tot stand komen van het Flex-wonenproject geanalyseerd aan de hand van een tijdspad. Op eenzelfde manier zijn ook de interviews met de bewoners afgenomen. De sociale aspecten van plaatsdimensie, zoals weergegeven in het PPP-model, worden door Scannel & Gifford (2010) daarbij gezien als de belangrijkste component van plekbinding. Dit wordt door aan aantal bewoners, zoals Rinse, onderschreven: "Ik denk dat ik op dit moment meer gehecht ben aan de mensen die er wonen dan de buurt." Echter, zowel de fysieke als sociale aspecten zullen door hun grote wederkerige afhankelijkheid en verwevenheid tegelijkertijd behandeld worden.

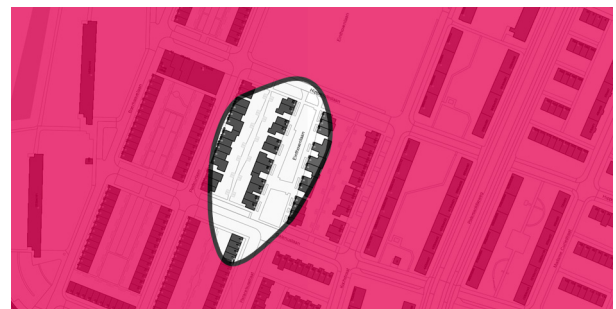
Figuur 3: Flex-wonenproject (eigen bewerking, naar Gemeente Groningen, 2010)

6.2 Omgeving van belang

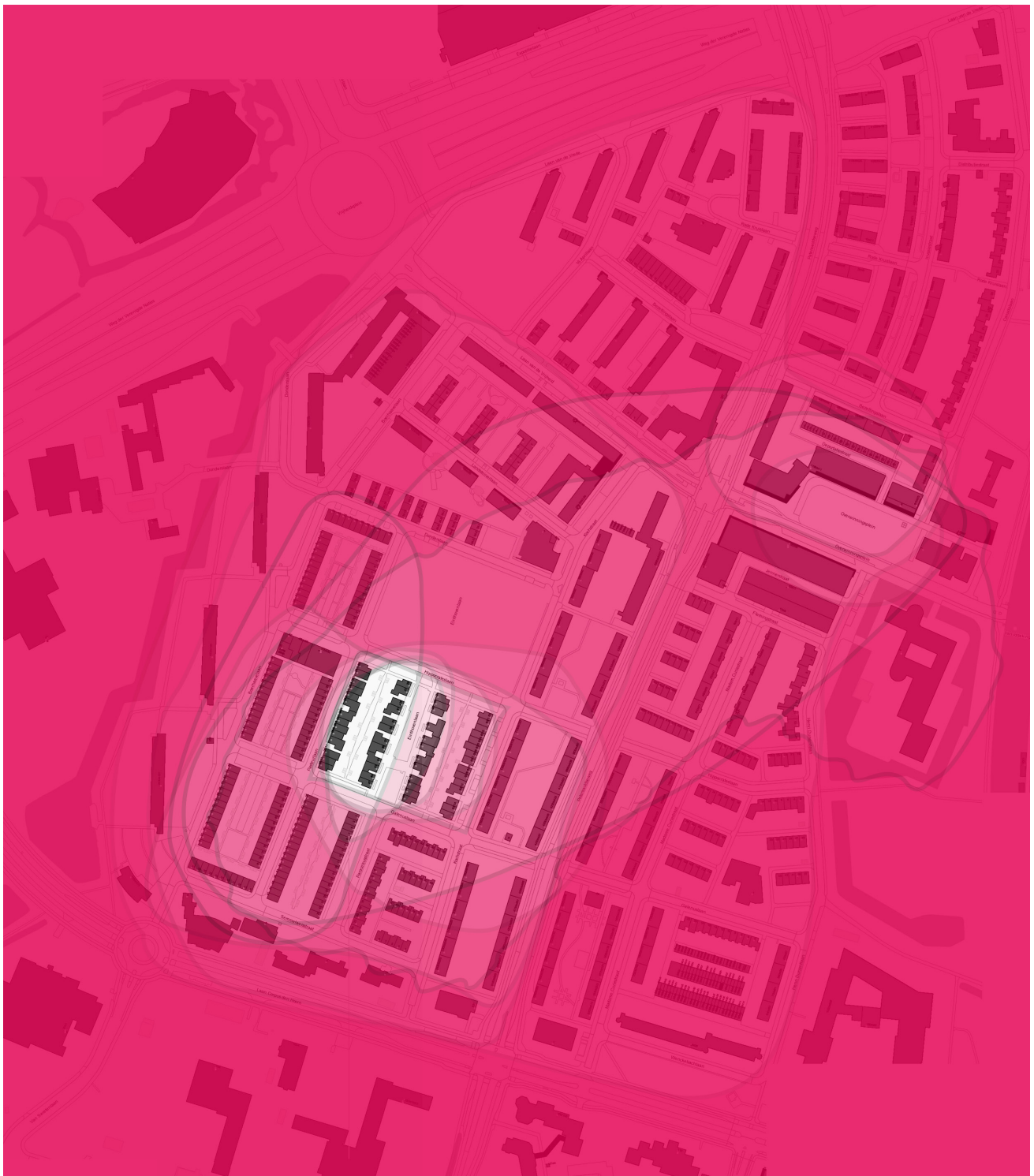
Allereerst zullen de resultaten van de door de geïnterviewde bewoners ingetekende kaarten worden besproken. Het geeft daarnaast een beeld op welk schaalniveau en binnen welke grenzen hun plekbindingen zich afspelen. De verklaringen van respondenten voor het omcirkelen van hun omgeving van belang verschillen sterk. Een van de meest genoemde argumenten is het hebben van sociale contacten in de directe woonomgeving. Een ander veelvuldig terugkerend argument is het gebruik van voorzieningen, zoals die op het Overwinningsplein. De grootte van wat als de buurt beschouwd wordt varieert dan ook sterk: de ene respondent omcirkeld bijna de gehele wijk Corpus den Hoorn in en de ander laat het bij zijn eigen straat en de woningen hieromheen (zie bijlage 4). Zo ook respondent Willem (zie figuur 4 voor de omcirkelde woonomgeving):

Dit blok, dit beschouw ik als de buurt. [...] En dit is erbij gekomen dit stuk, die huurwoningen. Daar komen daar veel kinderen vandaan hier naar toe en die spelen voor bij ons op het veld. Dus ik vind wel... dat hoort ook wel bij de buurt. Een stukje daarvan, denk ik. Achterburen wel maar niet de voorstraat, dus de achterkant. – *Willem*

Versillen tussen MO- en KM-respondenten zijn moeilijk te duiden, net als die tussen rand- en middenstrookbewoners. Bewoners aan de rand lijken meer georiënteerd te zijn op de omliggende ruimte en rekenen meestal niet het gehele Flex-wonenproject tot de buurt. Respondenten woonachtig aan de middenstrook oriënteren zich meer op (een gedeelte van) het Flex-wonenproject. Uit het totaaloverzicht (zie figuur 5) blijkt dat veel respondenten bouwblokken en straten buiten het Flex-wonenproject tot de buurt rekenen.

Figuur 4: De buurt volgens Willem

Figuur 5: Totaaloverzicht omgeving van belang

6.3 Het begin

Aspecten zoals een slechte start en de rol van niet voldane, uitgekomen dan wel overtroffen verwachtingen met betrekking tot het toekomstige woonmilieu kunnen een impact hebben op de huidige plekbinding. In deze paragraaf zullen daarom de wijkreputatie, het woonverleden van de respondenten en de verhuisbeslissing nader beschouwd worden.

6.3.1 Wijkreputatie

Een positieve wijkreputatie bij buitenstaanders wordt als een belangrijk aspect beschouwd in wijkvernieuwingsprojecten (Lupi, 2006). Het maakt het mogelijk draagkrachtigere groepen aan de wijk te binden. Bovendien zouden deze bewoners, zodra ze zich vestigen, bestaande stigma's verder kunnen wegnemen. De meeste respondenten geven aan op voorhand niet een duidelijke indruk van de buurt te hebben gehad. Dit geldt ook voor respondenten die al bekend waren met Groningen. Een klein aantal van deze laatste groep geeft aan Corpus den Hoorn als een aftakelende buurt te hebben gezien. Hun indruk was dan ook overwegend negatief. Eén van de bewoonsters schetst een bijzonder negatief beeld van de wijk:

Ik ben een Groninger en ken Corpus den Hoorn. En dat was vroeger een vreselijke buurt. Alles dat binnenkwam in Groningen werd hier weggestopt. Dus er woonden veel mensen met een laag inkomen of met een uitkering. Met oud en nieuw stond de ME hier op de stoep vanwege alle brandende auto's en dat soort dingen. Het was een buurt waar veel rellen vroeger waren. Gewoon asociale lui. - *Linda*

De overige respondenten geven aan dat ze amper in deze buurt kwamen. "Je gaat gewoon via de snelweg de stad uit dan sla je deze wijk eigenlijk over.", aldus Maaike. Volgens een van de bewoonsters was dat voornamelijk omdat ze er als studente niets te zoeken had. Een enkeling had een vriendin of vrienden in de wijk wonen en anderen fietsten er alleen doorheen op weg naar de Hoornse Plassen in het zuiden. De associaties die mensen met de wijk hadden blijven dan ook beperkt tot: flatjes, sociale huur en de winkels

aan het Overwinningsplein. Bewoonster Mirjam geeft aan dat de wijk wel een beetje een 'naam' had, maar: "Het had bij mij niet zo'n naam als het Oosterpark of de noordelijke wijken van Beijum. Dat had ik hier nooit zo van vernomen."

Het grotendeels ontbreken van een negatieve wijkreputatie onder de respondenten maakt de wijk toegankelijk en vergemakkelijkt het proces van een positieve plekbinding.

6.3.2 Woonverleden

De relatieve onbekendheid met de wijk heeft echter ook een negatieve weerslag op het ontwikkelen van een binding met de wijk, zo stellen Beckhoven & van Kempen (2002). Zodra mensen specifieke voorkennis van de buurt hebben ontwikkelen bewoners vervolgens sneller dagelijkse lokale activiteiten. Dit gedrag, de dagelijkse routines, zorgen voor een diepgaande plekbinding. Toekomstige bewoners die in dezelfde of een aangrenzende wijk wonen of hebben gewoond zullen sneller een betekenisvolle plekbinding ontwikkelen. Maar deze specifieke voorkennis van de buurt ontbreekt bij vrijwel alle respondenten.

6.3.3 Verhuisbeslissing

Nadat respondenten geïnteresseerd raakten in het nieuwbouwproject en bekend raakten met de toekomstige ontwikkelingen volgde voor velen de eerste kennismaking met de wijk. Deze was voor allen zeer negatief. Afgezien van de versleten en, zoals een bewoonster het noemt, "verpauperde" fysieke omgeving wordt er ook verwezen naar de bewoners. "Asociale lui", "familie Flodder-idee" en "niet ons slag mensen" zijn aanduidingen die regelmatig terugkeren in de interviews. Bewoonster Renate vertelde dat als de situatie zou gaan veranderen, ze hier niet wilde wonen: "[...] niet echt *my kind of people*. Ik voelde me er niet tussen thuis." De uiting je ergens niet op je plek te voelen, of niet thuis, is een vorm van negatieve plekbinding. De respondenten ondervonden een te groot verschil tussen henzelf en de identiteiten van de bewoners en de daaraan gekoppelde plaatsidentiteit. Hun eigen identiteit wordt geconstrueerd

aan de hand van het verschil met buitenstaanders die ze daar aantreffen.

Ondanks deze negatieve ervaringen en indrukken behielden alle respondenten wel hun vertrouwen in een goede uitkomst van het wijkvernieuwingsproject. Getuige ook het gegeven dat ze als bewoner geïnterviewd zijn, dat ze allen aangeven hier momenteel prettig te wonen en dat geen van de respondenten momenteel het verlangen heeft te verhuizen. Dat vertrouwen in een goede ontwikkeling van de buurt wordt door een respondent als volgt verwoord:

Misschien met het idee dat als er nieuwbouw komt en ook al komen dezelfde mensen terug... mensen zijn vaak toch zuinig op een nieuw huis. Ook al huur je het. Het ziet er nu wel prima uit, eigenlijk [...] Als je het nieuw maakt en opknapt, dan gaan de mensen zich ook wel anders gedragen. Je wilt het zelf wel mooi houden. Je ziet het ook: al die tuintjes en de ramen zijn keurig netjes. Ik denk dat mensen er dan ook met meer plezier wonen. - *Linda*

Uit onderzoek van Mesch & Manor (1998) blijkt ook inderdaad dat bewoners van een, volgens henzelf, visueel aantrekkelijke en nette buurt een toegenomen verbinding met die buurt hebben. Deze positieve gevoelens kunnen de verbondenheid met de wijk stimuleren. De plekbinding met een omgeving is vervolgens weer een indicator voor bijvoorbeeld de mate van onderhoud dat iemand pleegt aan zijn of haar woning (Brown et al., 2004). Dit veroorzaakt mogelijk een zichzelf in standhoudende cyclus.

Functionele overwegingen

De verhuisbeslissing van de respondenten lijkt dan ook voornamelijk genomen te zijn op basis van functionele gronden. Hierbij heeft, zoals eerder vastgesteld, de toenmalige wijkreputatie amper een rol gespeeld. De verhuisbeslissing van alle respondenten is grotendeels gebaseerd op factoren als de nieuwbouwwoning en de locatie. Het Flex-wonenproject wordt gezien als goed ontsloten, met een mooie ligging ten opzichte van de stad (aan de zuidkant en op fietsafstand van het centrum,

Hoornse plassen en het stadspark), met de voordelen van een nieuwbouwwoning, gunstige verhouding van prijs en het aantal vierkante meters, een relatief grote woning en de aanwezigheid van voorzieningen op loopafstand. Dit komt overeen met een conclusie van Lupi (2008), namelijk dat draagkrachtigere groepen de keuze van een nieuwe woonomgeving puur op basis van functionele gronden maken. Waarbij de woning zelf een van de belangrijkste overwegingen is.

Een opvallende motivatie, door praktisch alle respondenten geuit, is de wens om in een nieuwbouwwoning te wonen die zich niet in een nieuwbouwwijk aan de rand van de stad bevindt. Bij een nieuwbouwwijk heeft vrijwel iedereen een negatief beeld. Zo zegt Koos: "allemaal kleine boompjes", en volgens Berber: "je zit niet jarenlang in een bouwput of dat het heel lang duurt voordat er voorzieningen zijn". Daarnaast leeft er een verondersteld gebrek aan levendigheid in nieuwbouwwijken: "Want als je er overdag rondrijdt staat er geen auto en is het doodstil. Vreselijk.", zo stelt Linda. De bewoonster ervaart een groot verschil tussen de plaatsidentiteit van nieuwbouwwijken en haar eigen identiteit of leefstijl. De notie, in de VROM-publicatie 'Smaak voor de stad' (2006), dat hogeropgeleide stedelijke gezinnen vooral op zoek zijn naar een geschikte woning en goede voorzieningen binnen een hoogwaardige woonomgeving lijkt redelijk overeen te komen met het gevoel dat onder de respondenten leeft.

Affectie

De esthetische waarde van het project, als een affectief proces, speelt zeker niet bij alle bewoners een even grote rol bij de verhuisbeslissing. Zo merkt KM-respondent Dirk op: "Er waren meer mooie huizen hoor. Qua mooiheid hadden we wel een van de andere [koopwoningen op andere locaties, red.] kunnen kiezen. [...] Het is ook het blokkendoos karakter. Het is geen karakteristiek huis zoals waar zij [partner, red.] hiervoor woonde in een mooie oude 19e eeuwse stadswoning. Dat heeft een heel andere uitstraling. Dus dat heeft ook een hele andere hechtingswaarde." Vooral CMO-respondenten hechten meer waarde aan de vormgeving van de woningen dan de KM-respondenten. Dit komt

overeen met de resultaten uit het SEV-onderzoek naar zelfbouw. Bewoners die meer betrokken zijn bij de totstandkoming van het bouwproject zijn tevredener over het architectonische beeld.

Eigen woonwensen

Het kunnen realiseren van de eigen woonwensen speelt voor twee van de vier CMO-respondenten een grote rol in de beslissing om te gaan wonen in het Flex-woonproject: "Heel belangrijk. Daarom hebben we hiervoor gekozen.", aldus Linda. Berber zegt hierover: "Voor ons was het heel belangrijk om zoveel invloed te hebben en zelf na te denken over de woning. Wat vind je handig en wat is mooi." De andere respondenten verwijzen meer naar het totaalplaatje van een goede locatie en de mogelijkheid een eigen huis te kunnen bouwen binnen hun budget. Rinse vindt het zelf kunnen uitoefenen van invloed dan ook niet van doorslaggevend belang, maar heeft het wel als ontzettend leuk ervaren omdat de woning door de beslissingen als "eigen" aanvoelt. De groep CMO-respondenten heeft, in tegenstelling tot de KM-respondenten, hun keuze dan ook veel meer gemaakt op basis van de woning zelf en hecht achteraf ook meer waarde aan de woning.

Keuze module

Het gebruik van de keuzevrijheid die KM-respondenten hadden verschild enorm. Dit varieert van het verplaatsen van enkele wandjes, het omdraaien van keuken en woonkamer tot het uitvoeren van alle mogelijke uitbreidingen. De opvatting over de waarde, van het hebben van enige invloed op de woning, loopt van: "Op zich niet zo belangrijk, maar gewoon leuk dat het kon" (Renate), "Een hele leuke bijkomstigheid" (Hessel) tot "Heel belangrijk" (Maaïke). De meeste KM-respondenten vinden het moeilijk in te schatten of ze de woning ook hadden gekocht als ze er totaal geen invloed op uit hadden kunnen oefenen. Of deze participatie ook een impact heeft gehad op de binding met de woning en woonomgeving is lastig op te maken uit de gesprekken. Een enkeling laat zich daar wel in duidelijke bewoordingen over uit:

Ik vind het heerlijk hier. Het zal ongetwijfeld ook te maken hebben met dat je alles naar eigen smaak en keuze hebt kunnen inrichten omdat het nieuwbouw is. – *Mirjam*

Andere respondenten refereren meestal aan de diversiteit die er is ontstaan door de keuzevrijheid. Het resultaat hiervan, de ontstane fysieke woonomgeving, ervaren ze veelal als prettig. Maar ook de participatie wordt over het algemeen als positief ervaren en draagt, in die zin, bij aan een grotere verbondenheid met de woning. Overduidelijk is dat de CMO-respondenten hier veel meer blij van geven. Over het algemeen lijkt onder de KM-respondenten de opvatting dat een huis uiteindelijk maar een huis is te heersen:

Een huis is een huis. Het moet praktisch zijn, fijn om te wonen. [...] We zien dit als een huis waar het aangenaam toeven is, maar we zouden ook zo bij wijze van spreken onze spullen oppakken en hier weg gaan. – *Koos*

6.3.4 Samenvattend

De relatieve onbekendheid met de wijk Corpus den Hoorn onder de respondenten vergemakkelijkt enerzijds een positief bindingsproces met het toekomstige woonmilieu. Aan de andere kant komt het plekbindingsproces moeilijk op gang dankzij het gebrek aan routineuze lokale activiteiten door dezelfde onbekendheid met de wijk. Voor de respondenten die wel negatieve gevoelens bij de wijk hadden was dit vrijwel geen factor in de verhuisbeslissing omdat ze overtuigd waren van de positieve uitkomsten van het herstructureringsbeleid van de gemeente. Dankzij de zichtbare commitment van de gemeente om de leefbaarheid te verbeteren werd ook door hen de wijk als een schone lei beschouwd. Daarbij moet wel worden aangetekend dat respondenten relatief nuchter zijn onder de ongewisse uitkomst van de wijkvernieuwing. Dit kan verklaard worden doordat ze, zoals Bontje (2001) het omschrijft, relatief weinig binding met het woonmilieu hebben. Dankzij onder

andere de financiële mogelijkheden is een eventuele verhuisbeslissing schijnbaar makkelijk genomen. Vrijwel elke respondent lijkt zijn of haar verhuisbeslissing dan ook vooral te hebben gemaakt op basis van functionele gronden. Een nieuwbouwwoning met in de directe nabijheid goede voorzieningen binnen een hoogwaardige woonomgeving. Voor de groep CMO-respondenten was daarnaast het kunnen realiseren van de eigen woonwensen en de uitstraling van de woning belangrijk. Ze zijn dan ook tevredener over het architectonische beeld en voelen zich meer verbonden met de woning dan de KM-respondenten.

6.4 Opbouw sociaal kapitaal

Het hebben van positieve sociale contacten in de buurt zou de verbondenheid ermee moeten vergroten (Altman & Low, 1992, Brown et al., 2003). Dit socialisatie proces, het bouwen en onderhouden van een lokaal netwerk van sociale relaties, zou bewoners een sense of community kunnen opleveren. Het gevoel onderdeel te zijn van een groep, een vorm van plekbinding. Dankzij het gezamenlijke voortraject van de tien medeopdrachtgevers werd verondersteld dat de bewoners grote betrokkenheid zouden tonen doordat ze elkaar al kennen voordat zij naar hun nieuwe woning verhuisden. Dit opgebouwde sociaal kapitaal - de sociale contacten en de waarde van die netwerken (Putnam, 2000) - zou moeten leiden tot een band met het woonmilieu (Brown et al., 2003). In deze paragraaf zal dan ook de aard, de waardering en de totstandkoming van sociale contacten van de respondenten gedurende het bouwtraject worden geanalyseerd.

6.4.1 Voortraject CMO-respondenten

De vier CMO-respondenten hebben meegedaan aan plenaire avonden. Gedurende deze vergaderingen met onder andere woningcorporatie Nijestee, Pandomo Makelaars en/of de architect werden de toekomstige bewoners, volgens Rinse: "geïnformeerd van wat ze gingen doen, wat het plan was, wat ze met de buurt gingen doen." De bewoners hadden onderling gedurende deze periode, volgens Linda, niet veel contact:

Niet naast de vergadering. Maar dan blijf je wel even nazitten en dan klaag je even met elkaar dat Nijestee zich weer niet aan de afspraken had gehouden. Daar heb je het dan wel met elkaar over, maar meer niet eigenlijk. Je zit in hetzelfde project, maar daar houdt het dan wel op. Want je woont allemaal niet bij elkaar en ziet elkaar alleen daar. Van die tien wist je natuurlijk al wel wie waar kwam te wonen. - *Linda*

Volgens deze laatste bewoonster beschikten ze dan ook niet over elkaars e-mailadres of telefoonnummer: "We waren bezig met het realiseren van ons eigen projectje." Een onderlinge verbondenheid, een sense of community, wordt echter door de overige CMO-respondenten wel ervaren. De voornaamste band tussen deze leden is gebaseerd op gedeelde zorgen en interesses (Perkins & Long, 2002). Ze zijn uitgesorteerd door hun overeenkomstige levensstijl en financiële mogelijkheden. Bovendien lijkt het zogenaamde pioniersgevoel deze banden verder te hebben versterkt. Door de respondenten werden de bijeenkomsten dan ook goed gewaardeerd:

Het was een apart project natuurlijk. En dat bindt wel. - *Willem*

Ook de beslissingen die gezamenlijk genomen moesten worden, zoals een keuze voor de gevelsteen, worden gezien als een moment van groepsbinding. Hoewel een ander daar vooral de versterkte band die het oplevert met de woning mee benadrukt:

[...] Het schept een bepaalde band met je eigen huis omdat je het zelf gekozen hebt. - *Linda*

Voor niet iedereen geldt dus de opvatting dat de gezamenlijke bijeenkomsten gezien werden als de eerste zet tot de bouw van sociaal kapitaal: "Met de architect erbij kijk je wel even bij de plannen van een ander. Dat is leuk. Verder niet eigenlijk." Deze bewoonster, Linda, hechtte meer waarde aan het realiseren van

de eigen woonwensen, gedurende die periode, en het persoonlijke informele contact met de architect, dan aan het onderlinge contact.

De vorm van onderlinge betrokkenheid en binding komt overeen met de resultaten van het SEV en RIGO onderzoek naar zelfbouw. Toekomstige bewoners die betrokken raken bij een particulier opdrachtgeverschapsproces raken in de eerste plaats gehecht aan de woning doordat ze in grote mate hun specifieke woonwensen hebben kunnen realiseren maar ook aan het woonmilieu doordat ze in een vroeg stadium sociaal kapitaal opbouwen. Bovendien lijken de intense ervaringen gedurende het traject tot een betekenisvolle verbintenis met de woonomgeving te leiden (Stedman, 2003).

6.4.2 KM-respondenten

Na het stopzetten van de CMO-fase wegens de geringe belangstelling zijn de overige 43 woningen direct aanbesteed door woningcorporatie Nijestee. Deze woningen werden op de markt gezet als een keuze module.

6.4.3 Ontmoetingen tijdens bouwtraject

De keuze modules waarin de flexibele woningen veranderden waren individuele trajecten. Er waren dus geen bijeenkomsten meer zoals eerder bij de CMO-fase. Bijeenkomsten die wel werden georganiseerd, zoals het slaan van de eerste paal, werden door de respondenten heel wisselend bezocht. Respondenten die wel naar bijeenkomsten gingen geven aan de bouw van sociaal contact zich beperkte tot positief ervaren ontmoetingen met de toekomstige burens. Aan de min of meer toevallige ontmoetingen die de respondenten op de bouwplaats zelf hadden wordt meer waarde gehecht. Op de laatste vrijdag van de maand was de bouwplaats geopend voor de toekomstige bewoners en velen hebben hier dan ook gebruik van gemaakt. Over het algemeen werden deze ontmoetingen als erg positief ervaren. Daarnaast deden de respondenten hierdoor ook contacten op met toekomstige bewoners van een andere kant van het Flex-wonenproject. Volgens Atkinson & Kintrea (1999)

ontstaan, in bestaande wijken, sociale relaties vooral onder bewoners die dicht bij elkaar wonen. Naarmate de afstand groter wordt, worden de banden steeds zwakker. Dit wordt ook ervaren door Sandra: "Aan die kant woont een echtpaar zonder kinderen en die kwamen we toen heel vaak tegen. Maar nu hebben we niet echt meer een reden om daar heen te gaan. [...] Dus dat valt dan een beetje weg. [...] Die spreek je niet veel maar zeg je nog steeds goeiedag. Ook al hebben we er nu niet veel mee van doen." De meeste bewoners hebben op deze manier, in een vroeg stadium, veel medebewoners ontmoet. Al geeft bijna elke respondent aan dat veel van die contacten flink verwaterd zijn. Vooral de relaties met bewoners aan de andere kant van het project zijn moeilijker te onderhouden nu ze elkaar niet meer, al struinend over de bouwplaats, regelmatig ontmoeten. Dit correspondeert veelal met de wijze waarop mensen hun buurt hebben ingetekend op een kaart. Randen van bijvoorbeeld het flex-wonenproject waar respondenten alleen nog een aantal mensen van gezicht kennen worden vaak niet meer beschouwd als de buurt.

We zijn de burens aan die kant in het voortraject een paar keer toevallig tegengekomen. We zijn naar de aftrap geweest van het bouwproject, dus het slaan van de eerste heipaal, daar kom je wat mensen tegen en raak je wat aan de praat. Verder niet zoveel. De burens kwamen we nog toevallig tegen bij de makelaar, die gingen net weg toen wij kwamen, die stelde ons voor. Dus die hadden we al heel vroeg ontmoet. Verder niet eigenlijk. – *Simon*

Een andere wijze waarop ontmoetingen plaatsvonden en contacten werden gelegd was via een door een toekomstige bewoner(s) opgericht forum op internet en een mailinglijst.

Het forum

Een aantal van de respondenten gaf aan in het voortraject en ook daarna wel eens passief dan wel actief van het forum gebruik te hebben gemaakt. Hier konden de toekomstige bewoners zichzelf voorstellen en - waar vooral in latere stadia gebruik van werd gemaakt - praktische tips uitwisselen. De ervaringen met dit

forum zijn overwegend positief, hoewel slechts een enkeling van de respondenten echt actief deelgenomen lijkt te hebben. Het forum diende in eerste instantie als ontmoetingsplek. Vrijwel alle respondenten vinden dat er van meer geen sprake was. Alle meningen lijken, wat contactlegging betreft, in overeenstemming te zijn met de mening van bewoner Hessel:

Daar ging dan iedereen vertellen we hebben bouwnummer zoveel en zoveel, we hebben zoveel kinderen en ik doe dit en dat. En heel veel zin om daar te gaan wonen. Nou, daar heb ik ook een tijdje in meege draaid. Maar het echte contact kwam pas op het moment toen het was gebouwd en iedereen aan het klussen ging om z'n huis bewoonbaar te maken.
- Hessel

Er zijn dan ook geen aanwijzingen dat het forum significant heeft bijgedragen aan *community building* onder de respondenten.

Mailinglijst

Aan de mailinglijst wordt amper gerefereerd.

6.4.4 Warm gehouden contacten

Contacten die zijn opgedaan gedurende het bouwtraject – dit geldt in ieder geval voor de KM-respondenten en waarschijnlijk ook voor de MO-respondenten – zijn grotendeels weggevallen. Voor de MO-respondenten is onduidelijk of ze nog veel van de contacten opgedaan in het MO-voortraject hebben behouden. Twee MO-respondenten antwoorden hierop negatief. De onderlinge afstand zou hiervoor minder als argument kunnen gelden, aangezien alle medeopdrachtgevers in dezelfde straat wonen (Atkinson & Kintrea, 1999). Wat het onderhouden van de contacten zou moeten vergemakkelijken, door de grotere kans op regelmatige ontmoetingen.

6.4.5 De oplevering

Doordat er in verschillende fases werd gebouwd, zijn bepaalde woonblokken eerder opgeleverd dan anderen. Hierdoor ontstond een situatie waarin groepjes bewoners gelijktijdig aan het klussen sloegen. Gecombineerd met de nog braak liggende tuinen en het ontbreken van schuttingen zorgde dit, volgens veel bewoners, voor de eerste echte mogelijkheid tot goed contact en een gevoel van verbondenheid. Een grote rol daarbij speelde volgens een van de respondenten dat niemand nog echt contacten had in de omgeving en dus openstond voor nieuwe ontmoetingen:

Je komt bij elkaar binnen: de een heeft een muur gestuukt en de ander heeft het behangklaar gestreken, dan kijk je even bij elkaar. En we hadden iemand geregeld voor de badkamer montage. Twee hier in het stuk hebben nog dat mannetje van ons gevraagd. Zo help je elkaar een beetje. Ook omdat alles nog open was aan de achterkant. [...] Je hebt wel een bepaalde band met elkaar. – Mirjam

Een aantal respondenten die deze periode niet hebben meegemaakt, om verschillende redenen, vinden het dan ook overwegend jammer dat ze het hebben moeten missen. Een van de respondenten geeft aan dat daardoor sommige bewoners meer binding onderling hadden en misschien nog steeds hebben:

Nee, dat [het sociale contact, red.] moet nog groeien denk ik. Wat dat betreft hebben we een beetje pech gehad. Wij hebben vooral eerst lopen klussen terwijl anderen er meteen in gingen. [...] Dus toen zag je wel dat 's avonds groepjes buurtbewoners van alles met hetzelfde bezig waren. En ook 's avonds nog even een biertje gingen drinken bij elkaar. Dat hebben wij gemist, dat is in die zin wel jammer. Maar dat kan nu nog steeds. - Simon

Bewoner Simon ziet deze periode als een goede kans om de contacten flink uit te breiden en te verdiepen. Door Hessel wordt dit bevestigd: "Samen, als je de hele dag hebt geklust, 's avonds bier drinken in de tuinen die er nog niet zijn. Dan loop je achter zo'n heel blok langs

en maak je allemaal leuke contacten." Niet alleen zorgde het open landschap van braakliggende tuinen voor het makkelijk leggen van contacten, het oprichten van de schuttingen wordt door een bewoonster Ellen zelfs gezien als het einde van de gezelligheid. Ze vond het erg jammer dat de mensen daarna weer "op zichzelf" waren. Het ontstaan van sociale contacten gedurende deze fase kan toegeschreven worden aan een drietal factoren: het pioniersgevoel, het overeenkomstige levensstadium dan wel persoonlijke kenmerken en de fysieke structuur. Door het ontbreken van een sociale structuur is iedereen bezig met het leggen van nieuwe relaties. Dit socialisatieproces verloopt vervolgens relatief gemakkelijk door overeenkomstige persoonlijke kenmerken dan wel levensstadium en omdat elke respondent meent in "hetzelfde schuitje" te zitten. "Ik denk dat je dat toch hebt als je gezamenlijk een nieuw huis laat bouwen in een wijkje [...] een soort nieuwsgierigheid naar elkaar.", aldus Maaïke. Daarnaast lijken veel bewoners gelijkenissen bij elkaar te ontdekken, een *sense of community*. Bovendien faciliteert de fysieke omgeving in deze fase sterk het leggen van sociale relaties door het ontbreken van harde grenzen.

6.4.6 Samenvattend

Het medeopdrachtgeverschap heeft bij de CMO-respondenten duidelijk gezorgd voor een diepgaande plekbinding. De respondenten beschrijven dat het proces zowel de band met de woning als met elkaar versterkt heeft. In tegenstelling tot de destijds opgedane sociale relaties lijkt het gevoel van onderlinge verbondenheid de tand des tijd wel te hebben doorstaan. Gedurende de rest van het bouwtraject wordt door alle respondenten geen noemenswaardig sociaal kapitaal opgedaan. Dit geldt echter niet voor het moment van oplevering, welk het startschot lijkt te zijn geweest voor het leggen van nieuwe contacten. Het ontbreken van harde grenzen zoals schuttingen, gedeelde zorgen en interesses en een ontbrekende sociale structuur gaf een impuls aan het socialisatie proces.

6.5 Het sociale netwerk

Voor vrijwel alle respondenten geldt dat ze momenteel, buiten het Flex-wonenproject om, geen vrienden of familie in de wijk hebben wonen. Wel op het niveau van de stad of de provincie. Volgens Brown et al. (2003) is dit een indicatie van een zwakke binding met de wijk. Hoe meer vrienden en familie in de buurt wonen hoe sterker de band. Een van de respondenten voor wie dit niet geldt, is Hessel. Hij heeft een goede relatie opgebouwd met een buurman, die hij nu als vriend beschouwd:

Een huis verder, daar woont [buurman, red]. En hij is wel mijn mattie geworden in drie jaar. Dus dat is wel echt een vriend hier in de buurt. - *Hessel*

Een andere respondent die een relatief groot sociaal netwerk in het Flex-wonenproject heeft spreekt van "buurtvrienden":

Met een aantal gaan we een keer per jaar kamperen inmiddels. Ik vind het vrij close. [...] Buren: mensen waarmee we nog steeds regelmatig mee borrelen, barbecueën en dat soort dingen. Dus waar we vrij veel contact mee hebben. Ja, buurtvrienden, buren, zo zie ik dat een beetje. - *Rinse*

Het label vriend wordt echter ook voor het beschrijven van relaties binnen het Flex-wonenproject spaarzaam gebruikt. Het blijft vooral bij goede kennissen. Het aantal bewoners dat de respondenten bij naam kent varieert van alleen de 2 buren tot en met een stuk of 20 huishoudens. Zodra mensen circa 10+ huishoudens bij naam kunnen noemen gaat het vaak over bewoners van hetzelfde en het achterliggende woningblok of contacten die ze hebben via bijvoorbeeld de commissie die het onderhoud van de gezamenlijke achterpaden regelt.

Behoud van sociale contacten

Een indicator van de waarde van het huidige sociale netwerk is de vraag of de respondenten contact zullen behouden met oud-buurtgenoten als ze in de toekomst zouden verhuizen. Hierop antwoorden alle respondenten positief, echter geven velen direct aan

dat het contact vermoedelijk snel zal verwateren. Hiervoor is het contact nog niet diepgaand genoeg. Een relatief laag gewaardeerd sociaal netwerk in de directe woonomgeving is een negatieve indicator van plekbinding (Perkins & Long, 2002).

Binnenstaanders en buitenstaanders

Opvallend is dat de respondenten aan de rand van het flex-wonenproject, net als degene middenin het project, aangeven vrij beperkte sociale relaties te hebben met bewoners van buiten het Flex-wonenproject. Maar juist wel weer in hetzelfde woonblok. Vaak worden de relaties omschreven in termen als "mensen van hier" en "de mensen aan de overkant":

Ik ken best wel wat mensen hier, maar vooral van dit project. Hier aan de overkant niet echt. Maar daar zijn wel ouders die ik wel groet, omdat onze kinderen bijvoorbeeld bij elkaar in de klas zitten. Die herken je wel en groet je dan. En soms maak je even een praatje. – *Hessel*

De interne gerichtheid op het nieuwbouwproject wordt mogelijk gestructureerd door de fysieke omgeving. De fysieke scheiding van woningtypen werkt als een zachte barrière in het leggen van contacten met andere buurtbewoners (Beckhoven & van Kempen, 2002). Dit versterkt de ervaring van respondenten met betrekking tot buiten- en binnenstaanders, getuige de opmerkingen over 'hier' en 'daar' (Relph, 1976).

6.5.1 Gemeenschapsgevoel

Bijna alle respondenten zien dan ook tussen zichzelf en wat ze als de groep medebewoners beschouwen, de groep binnenstaanders, veel overeenkomsten. "Het zijn wel een beetje dezelfde soort mensen. Iedereen heeft ongeveer een beetje dezelfde leeftijd en kinderen in dezelfde leeftijdscategorie", of: "[...] twee slagen: jonge gezinnen met echt jonge kinderen en wat je verder ziet zijn mensen van begin 50 met oudere of geen kinderen.", "Net even wat verzorgder. Socialer. Ik houd niet zo van dat schreeuwpubliek en toeters en zo." Een van de respondenten, Hessel, merkt op dat hij ook in het voortraject al wel het idee had dat er onderling veel

overeenkomsten waren: "Toen dachten we wel, nou: hier kunnen we wel wonen. Het zag er gewoon wel leuk uit. De mensen die voor dit project kiezen hebben misschien toch een beetje dezelfde smaak." Een bewoonster verklaart hoe zij de gemeenschap zou typeren, of dit bij haar past en waarom dit belangrijk voor haar is:

Ik denk wel dat ik, wat betreft wat ik belangrijk vind en de manier waarop ik in het leven sta, pas bij de andere mensen in deze buurt. Ik denk dat we dat voor een groot deel wel hetzelfde hebben. Dat je hard werkt en zuinig bent op je spulletjes. Een bepaalde manier van in het leven staan. Daar zijn natuurlijk wel nuances in. Ik heb het idee... je hebt in Nederland niet echt meer een klassenmaatschappij, maar ik heb het idee dat de meeste mensen een beetje uit dezelfde klasse en opleidingsniveau komen als ikzelf. Dus dat voelt wel prettig. En dan heb ik het wel over het kleinere flexblokje. – *Maaïke*

Maar niet alleen de persoonlijke kenmerken maar ook de gedeelde zorgen blijken een gevoel van onderlinge verbintenis te genereren:

Iedereen heeft voor dit project gekozen in een bestaande wijk die niet per se een hele goede naam had. Maar dat verbind, zeg maar, wel. Al die mensen hebben dat gedaan. – *Hessel*

Het positieve gevoel dat leeft onder de respondenten over het wonen tussen gelijkgestemden betekent ook dat er bewoners zijn die niet tot deze *community* behoren. Bij het ontwikkelen van een (plaats)identiteit is het noodzakelijk ook de verschillen met buitenstaanders te identificeren. In de gesprekken met bewoners wordt er veelal een harde grens getrokken rondom het Flex-wonenproject. Zo gebruikt een groot deel van de respondenten de omwonenden rondom het Flex-wonenproject als tegenstelling om in de gesprekken te verduidelijken wat ze bedoelen. Daarin komt sterk het verschil dat ze ervaren met de rest van de buurt naar voren:

Het contrast: Flex enerzijds en de sociale woningbouw eromheen, is wel duidelijk aanwezig. [...] En ja, als je naar de overkant kijkt, echt de buurt eromheen zeg maar, dan weet je toch wel zeker dat er veel werklozen zijn. Of in ieder geval er veel mensen zijn waarvan je qua leeftijd denkt die horen nu toch te werken.
– Simon

Persoonlijke kenmerken

Een analyse van de individuele respondenten laat zien dat bijna iedereen een hogere beroepsopleiding (HBO) of een wetenschappelijke opleiding (WO) heeft afgerond. En voor bijna alle respondenten geldt dat ze kleinere thuiswonende kinderen hebben en dus in ongeveer hetzelfde levenstadium zitten. Daarnaast bezitten ze een koopwoning in de bovenkant van het middensegment: met een waarde van rond de 250.000 euro (Debets, 2009). Wat een indicatie geeft voor het besteedbaar inkomen. Uit vele voorbeelden in de literatuur blijkt dat deze groep, hoger opgeleiden met hogere inkomens, een relatief zwakke binding met de directe woonomgeving ontwikkeld (Lupi, 2006; Beckhoven & van Kempen, 2002). Door de mobiliteit, financiële mogelijkheden oriënteren ze zich voornamelijk op een hoger stedelijk niveau (Bontje, 2001). Gendersverschillen zijn uit de gesprekken moeilijk op te maken. Een studie van Hidalgo & Hernandez (2001) toonde aan dat vrouwen meer binding ontwikkelen met het woonmilieu dan mannen. Een reden hiervoor zou de onevenwichtige verdeling in huishoudelijke taken zijn, waardoor de vrouw meer tijd thuis door zou brengen. De respondenten hebben echter allen betaald werk buitenshuis.

6.5.2 Lichte gemeenschap

Dankzij de overeenkomstige persoonlijke kenmerken en bijbehorende geschiedenis, interesses en zorgen gebundeld op een geografische locatie, die vooral de sociale interactie in de groep stimuleert, is er duidelijk een sense of community ontstaan bij een aantal bewoners. Het gevoel onderdeel te zijn van een groep (Perkins & Long, 2002). De identificatie met het woonmilieu leunt sterk op het sociaal kapitaal en neemt toe naarmate er meer mensen met dezelfde leefstijl wonen (VROM,

2009). De kenmerken die Engelsdorp Gastelaars (2003) toekent aan deze vorm van lichte communityvorming – vrijheid, vrijblijvendheid en een samenhangsgevoel – komt sterk overeen met het gevoel dat leeft onder de respondenten. De meeste respondenten zouden de gemeenschap in de buurt dan ook niet als hecht typeren. Iedereen is echter wel van mening dat de sfeer in de wijk goed is en er een prettige omgang met elkaar is. Dit keert ook terug in de opvattingen van de respondenten over sociale controle en privacy:

Er zijn wel contacten en dus ook wel sociale controle. In die zin voel je je wel veilig en gezien. Maar niet bekeken of zo. Het is wel zo dat als bijvoorbeeld alle kindertjes 's avonds op het achterpad spelen is er altijd wel even iemand die ze in de gaten houdt. Je let dan niet alleen op je eigen kind. Privacy is niet in het geding. – Berber

Naast de vrijblijvendheid van de community wordt de mate van veiligheid en geborgenheid dan ook erg gewaardeerd. Het idee, dat de omgeving controleerbaar is, wordt door veel respondenten gedeeld. De mate van sociale controle en privacy worden door iedereen dan ook als positief beschouwd. Dit is een duidelijke positieve plekbindingsindicator, zoals bleek uit studies van Brown et al. (2003) en Altman en Low (1992).

Stedelijke gezinnen

Een rode draad die door vrijwel alle gesprekken loopt - met name zodra het over het sociale netwerk en contactlegging gaat - zijn de kinderen. Zij beïnvloeden sterk de plekbinding van ouders. Het vergroot de socialisatie met de directe woonomgeving en daarmee de binding van gezinnen met de wijk (Lewicka, 2003; Lupi, 2006).

Dat komt voornamelijk omdat we onze kinderen op het middenpad laten spelen. En iedereen kinderen heeft van ongeveer dezelfde leeftijd. Dus dat je dan regelmatig bij anderen naar binnen sjouwt om je kinderen weer op te halen. Dat geeft dus wel een goede band. [...] Als de kinderen van dezelfde leeftijd zijn kunnen ze mooi met elkaar spelen en dan heb je ook dezelfde problemen. [...] Als iedereen kinderen heeft van dezelfde leeftijd dan let iedereen daar wel op. – *Dirk*

Respondenten ervaren kinderen als een schakel in de eerste contactlegging en verdere ontmoetingen. Niet alleen binnen het Flex-wonenproject, maar ook daarbuiten. Voor deze al wat oudere kinderen speelt vooral de middenstrook als speelplek een belangrijke rol.

Ook respondenten met baby's of een baby op komst hebben de verwachting in de toekomst meer betrokken te raken bij de buurt en meer sociale contacten op te doen. Hele kleine kinderen kunnen echter, volgens Simon, ook belemmerend werken bij het onderhouden van contacten. Zo is het lastig om bijvoorbeeld te participeren in de verschillende commissies of om naar bijeenkomsten en feesten te gaan.

Discrepantie

De rol die het wonen tussen gelijkgestemden speelt wordt nog duidelijker gedurende het interview met bewoonster Ellen. Zij ervaart het als lastig om sociale contacten te hebben binnen het project. Volgens haar is iedereen op zichzelf gericht: "Leuk is het niet, al moet iedereen het zelf weten." Ze is van mening dat na het oprichten van schuttingen in de achtertuinen de sociale contacten sterk zijn afgenomen. Het gemis aan sociale relaties in de woonomgeving leidt direct tot een devaluatie van de buurt. De buurt, en dan vooral de woning, is voor haar vooral in fysieke zin betekenisvol.

Niet iedereen heeft ook evenveel behoefte aan het opdoen en onderhouden van sociale relaties in de directe woonomgeving. Bewoonster Renate zegt hierover: "Wij hebben, moet ik eerlijk zeggen, vrij grote kinderen. We voelen ons daardoor niet zozeer minder

betrokken, maar hebben er geen behoefte aan." Het ontbreken van gewaardeerde sociale contacten in de woonomgeving, door een verschil in levensstadium, leidt ertoe dat ze, vergeleken met andere respondenten, minder belang aan de buurt hecht. Ze beschouwt zich dan ook niet als een groepslid van een eventuele Flex-wonengemeenschap.

Participeren in de buurt

Alle respondenten zijn lid van de vereniging van eigenaren van het Flexwonen-project. De jaarlijkse vergaderingen van deze vereniging worden door de meeste respondenten bezocht. Ze worden als belangrijk, handig en nuttig ervaren omdat op deze manier veel voorkomende problemen gezamenlijk aangepakt kunnen worden. Persoonlijk belang is hierbij een sterke motivatie. Ook biedt het de gelegenheid gezamenlijk activiteiten te organiseren. Naast het praktische nut geven een aantal respondenten aan de vergaderingen ook als een gezellig moment te zien om contacten te kunnen onderhouden. Het aantal respondenten dat actief aan de verschillende commissies binnen deze vereniging meewerkt is laag. Volgens een van de respondenten komt dat veelal door tijdgebrek:

Een paar zijn heel actief in bijvoorbeeld buurtcommissie, zoals de feestcommissie of overkoepelden commissies van de gemeente over de hele buurt Corpus den Hoorn. En ik denk dat de rest allemaal een beetje zijn zoals wij ook zijn. Het interesseert mensen wel maar niet met het idee daar moet ik maar mee aan de slag. [...] Dat verschil heeft gedeeltelijk te maken met of je veel of niet thuis bent en kinderen hebt. Dat is mijn beeld. – *Sandra*

Uit een literatuurstudie van Brown et al. (2004) blijkt dat plekbinding en een sterk gewaardeerd sociaal netwerk in de woonomgeving kan aanzetten tot participatie. Het lage niveau van participatie duidt dan ook op een lichte plekbinding en weinig sociaal kapitaal. Binnen het Flex-wonenproject vindt dan ook op kleine schaal, zoals bewoner Koos het noemt, "clubjesvorming" plaats: "Er zijn een aantal kleine groepjes en dat mixt niet heel erg onderling."

Flexfeest

Vanuit de vereniging wordt door een feestcommissie het jaarlijkse Flexfeest georganiseerd. Bewoonster Ellen, die aan de westrand woont, geeft aan dat uit de "eigen buurt" niemand naar de Flexfeesten gaat. Zij ziet het feest vooral als een feest "voor en door de mensen van het plein [de middenstrook, red.]". Dit komt ook naar voren uit de gesprekken met de overige respondenten van zowel de west- als de ooststrand. Het zijn allen passieve deelnemers en geven aan regelmatig bijeenkomsten over te slaan. Er wordt weinig waarde aan gehecht. Uit de gesprekken met de respondenten van de middenstrook komt een ander beeld naar voren:

We hebben hier pas een buurtfeest gehad en dat was geweldig. We hebben het een keer per jaar en dat staat de hele buurt hier voor op straat bij de barbecue. En dan kent iedereen elkaar eigenlijk. – *Willem*

De activiteiten die georganiseerd worden zijn volgens Willem dan ook "voor de buurt". Linda noemt het een buurtfeest waarbij "de hele buurt hier voor op de straat staat". Vrijwel alle respondenten zijn zich er echter wel van bewust dat de feesten, in hun eigen beleving, erg weinig bewoners van buiten het Flex-wonenproject aantrekt.

6.5.3 Samenvattend

De voornaamste manier waarop mensen nieuwe sociale relaties opdoen wordt door veel respondenten onderschreven. Jonge kinderen vergemakkelijken, volgens iedereen, het leggen van contacten. Gedeelde zorgen en problemen, door een overeenkomstig levensstadium en persoonlijke kenmerken, vergroten de sociale controle en betrokkenheid. Maar ondanks de vergrote binding van de gezinnen met de wijk door de beperkte actieradius van kinderen hebben de meeste respondenten relatief weinig binding met de directe woonomgeving. Het sociale netwerk en de dagelijkse routines liggen veelal op een hoger stedelijk niveau. De respondenten bezitten weinig sociale relaties in de wijk. Het woonmilieu heeft in die zin, zoals Beckhoven & van Kempen (2002) stellen, zeker aan belang ingeboet.

Echter, door het gevoel van onderlinge verbintenis, tekent zich er wel een gevoel van lichte gemeenschapsvorming af. Hierbinnen zijn vooral vrijheid, vrijblijvendheid en een gevoel van controle gewaardeerde kenmerken. Het wonen tussen gelijkgestemden levert duidelijk een positief gevoel op bij de bewoners en een band met hun woonmilieu.

6.6 Woonomgeving

Uitingen van verbondenheid met de fysieke woonomgeving rondom de woning richten zich vrijwel allemaal tot een tweetal plekken in het Flex-wonenproject, namelijk de groenvoorziening in het midden en het pad dat tussen de achtertuinen van de woningen loopt. De waardering lijkt voornamelijk te ontstaan doordat de respondenten het als plekken beschouwen die het bouwen en onderhouden van een lokaal netwerk van sociale relaties sterk vergemakkelijken.

De middenstrook wordt door vele respondenten beschouwd als een levensader van het Flex-wonenproject. Een, volgens Berber, goed ontworpen buitenruimte waar activiteiten georganiseerd kunnen worden en ontmoetingen plaats kunnen vinden. Respondenten aan de rand van het project hechten minder belang aan het stuk groenvoorziening. Het achterpad wordt door alle respondenten als belangrijke plek voor ontmoetingen gezien. Voornamelijk omdat het pad afgesloten kan worden van de straat. Hierdoor wordt het beschouwd als een ideale speelplek voor kleine kinderen.

Andere plekken die door respondenten als belangrijk worden beschouwd is het winkelcentrum aan het Overwinningsplein en groenvoorzieningen in de omgeving voor het uitlaten van honden.

Openbare ruimte

De mogelijkheid het achterpad af te sluiten vergroot een gevoel van controle over de directe woonomgeving (Michel, 2006). Zo zijn er een aantal bewoners die het hek waarderen uit angst voor criminaliteit, zoals Linda, maar ook voor de veiligheid van kleine kinderen.

Dat hek is natuurlijk perfect. Je kan gewoon je kinderen... nou, de jongste van 2 laten we ook gewoon rondscharrelen. Zonder dat je er achteraan hoeft te lopen. We houden het natuurlijk wel een beetje in de gaten. Maar je kan 'm met goed fatsoen de deur uit laten lopen zonder dat je zenuwachtig hoeft te worden. – Dirk

Het hek is een afsluiting die een duidelijke grens stelt. Maar ook zachte barrières als groen en water kunnen werken als impliciete hekken. Zo ook de groene middenstrook. Bewoonster Maaïke, die aan de middenstrook woont, beschouwd het als privéterrein: "Het voelt meer als privéterrein. Maar ik heb er geen problemen mee als er kinderen van de andere kant komen spelen. Ik heb wel het idee dat je er een beetje voor moet zorgen, ook al is het gemeentegrond." De grote waardering voor een controleerbare omgeving onder de respondenten komt overeen met de trend geconstateerd door van der Land (2004) en Sanders (2006). Een toenemende behoefte naar veiligheid en geborgenheid. De kanttekening, dat bij lange na niet iedereen zich op een dergelijke manier over de directe woonomgeving uitlaat, moet geplaatst worden. Velen zien de middenstrook vooral als een plek waar ontmoetingen kunnen plaatsvinden, een die lucht geeft aan de omgeving en waar het simpelweg fijn toeven is.

Affectie

De woonomgeving wordt door alle respondenten als een fijne plek beschouwd. Het wordt geassocieerd met 'groen', 'rust', 'ruimte' en 'kinderrijk'. In de woorden van bewoonster Sandra: "Het heeft wel wat. Ik ga hier 's ochtends ook wel gewoon hier buiten op de stoep zitten met een kopje koffie en de krant. Ja, het oogt gewoon lekker. Rustig." Maar, ondanks dat de fysieke ruimte erg gewaardeerd wordt heeft geen enkele respondent het idee dat ze er erg aan gehecht zijn:

Ik waardeer de fysieke omgeving wel, maar volgens mij zou ik ergens anders ook wel weer kunnen aarden. Anderen omgevingen kunnen natuurlijk ook mooi zijn, het is niet zo dat ik nooit meer iets anders zou willen. – Maaïke

6.6.1 Samenvattend

Vrijwel alle respondenten waarderen de woonomgeving erg positief en hebben er in die zin ook een positieve band mee. De fysieke omgeving lijkt vooral belangrijk gevonden te worden vanwege de rol die het speelt bij het ontmoeten van gelijkgestemden. Dit komt overeen met de constatering door de VROM-raad (2006). Sociale constructies worden begrensd en vormgegeven door de fysieke omgeving (Stedman, 2003). Bovendien verschaffen de twee meest genoemde fysieke plekken van het Flex-wonenproject een aantal bewoners gevoelens van controle en geborgenheid. Gevoelens die duiden op een positieve plekbinding.

6.7 De toekomst

Het gevoel van *community*vorming wordt doorlopend gereproduceerd en in stand gehouden door de woordkoppeling van 'Flex' met allerlei activiteiten en groeperingen. Er wordt gesproken over "Flexclub(je)", "Flexblok(je)", "Flexxers", "Flex(be)woners", "Flexkinderen", "Flexkids" en activiteiten die door de bewoners georganiseerd worden als het jaarlijks georganiseerde Flexfeest. Het geeft een handvat om snel te begrijpen waarover gesproken wordt. Hoewel ze zichzelf niet als een exclusieve groep lijken te beschouwen. Voor het Flexfeest worden bijvoorbeeld ook bewoners van buiten het Flex-wonenproject uitgenodigd. Volgens een van de bewoners, Koos, is er voor het feest een gemeentelijke subsidie beschikbaar om ervoor te zorgen dat de rest van de buurt ook meedoet. Dat er, volgens de respondenten, maar weinig omwonenden op af komen - bijna alleen de buurtkinderen - wordt als jammerlijk ervaren. De vraag of de Flex-wonenbewoners een aparte groep binnen de buurt vormen en of dit goed is voor de leefbaarheid in de buurt leeft dan ook sterk onder

de respondenten. Zo uit Linda duidelijk haar twijfels over de mate waarin ze integreren in de bestaande wijk: "Ik denk wel dat wij een beetje de indringers zijn. [...] Ik denk niet dat dat een positief is om in de wijk te integreren." Bewoner Koos ziet het verschil in leefstijl als de grootste boosdoener: "Wat ik me afvraag is in hoeverre we als Flexclub we een eiland binnen de buurt vormen. Een elitair clubje van hoger opgeleiden. Want er wonen veel sociale woningbouw maar heel ook veel oudere mensen. [...] En dat is een totaal andere beleving. Je ziet het ook aan de buurtactiviteiten, dan gaat het echt over sjoelen en klaverjassen. Het mixt nog niet echt."

Maar ondanks dat er weinig sociaal contact is met bewoners buiten het Flex-wonenproject wordt het contrast door velen gewaardeerd. Zo denkt Rinse dat de buurt, dankzij de verscheidenheid, uiteindelijk meer gaat leven: "Ik denk dat je hier een vrij gemêleerde samenstelling in de buurt hebt. Dat krijg je natuurlijk ook door dit soort woningen te mengen met sociale woningbouw. [...] Ik vind dat wel een meerwaarde, ik vind dat wel leuk." De voorkeur van de respondenten voor een levendige gemengde buurt komt overeen met de eisen die de groep stedelijke gezinnen stellen aan de stad als woonomgeving (VROM, 2006). En homogeniteit op projectniveau zou dan ook, volgens VROM (2009), uiteindelijk moeten gaan leiden tot meer menging op wijkniveau. Daar lijkt echter nog weinig sprake van te zijn.

Flex-wonen fase 2

De respondenten zien vooral een kans om hun eigen sociale netwerk uit te breiden met de komst van het Flex-wonenproject fase twee. Het wonen onder gelijkgestemden heeft een duidelijke voorkeur. Zo ook voor bewoner Koos: "Dat zijn weer dezelfde soort mensen. Ik vermoed dat dat op een gegeven moment gaat samenvoegen. [...] Daar zou je wel contacten kunnen opdoen."

6.7.1 Samenvattend

Het Flex-wonenproject wordt door vrijwel alle respondenten gezien als een eiland in de wijk. Of zoals Koos zegt: "Een elitair clubje van hoger opgeleiden."

In de conclusie uit het advies 072 van de VROM-raad (2009), dat homogeniteit op projectniveau uiteindelijk zal leiden tot meer menging op wijkniveau, lijken slechts een aantal respondenten te geloven. Typisch is te moeten concluderen dat de bewoners vooral geïnteresseerd zijn in de toekomstige bewoners van het Flex-wonenproject fase twee. Onder deze - wat ze veronderstellen als gelijkgestemde - bewoners lijken ze meer kansen te zien hun sociale netwerk uit te breiden. Desondanks wordt de heterogeniteit van de wijk wel gewaardeerd. Deze positieve gevoelens worden voornamelijk door de sterk gewaardeerde levendigheid van de wijk veroorzaakt.

7. Conclusies

In dit afsluitende hoofdstuk zal antwoord worden gegeven op de hoofdvraag van de studie en er wordt bekeken of er aanbevelingen voor de toekomst gedaan kunnen worden. Voor de beantwoording van de vragen zal worden teruggegrepen op de resultaten in hoofdstuk zes en de theoretische achtergronden.

7.1 Inleiding

Deze studie heeft als doel resultaten van herstructureringsingrepen naast beleidsdoelen te leggen. De vraagstelling luidt:

- **In hoeverre zijn gevonden patronen en ontwikkelingen in overeenstemming zijn met beoogde doelen van het herstructureringsbeleid?**

Voordat het antwoord op deze vraagstelling geleverd kan worden, moet eerst een antwoord op de onderzoeksvragen geformuleerd worden.

7.2 Onderzoeksvragen

De eerste onderzoeksvraag over plekverbondenheid onder bewoners valt uiteen in een drietal deelvragen.

1. **Welke plekverbondenheid ervaren bewoners van het Flex-wonenproject die na de herstructureringsingrepen in de buurt zijn komen wonen en waardoor wordt dit gevoel verklaard?**

- 1.1. In hoeverre voelt de bewoner zich verbonden met de sociale dimensie van hun wijk?

Algemene uitspraken over alle verschillende wijzen waarop de bewoners zich aan een buurt verbonden voelen wordt bemoeilijkt door de aard van een kwalitatief onderzoek. Toch kan gesteld worden dat de bewoners in deze studie hun verbondenheid met de buurt veelal op dezelfde wijze ervaren. Dit komt door de bundeling van gelijkende levensstijlen dankzij de aard van het nieuwbouwproject. De geografische locatie van het

project, de prijsklasse van de woningen, de grootte van de woningen en de invloed die ze konden hebben op de bouw van de woningen gedurende het bouwtraject zijn hierop van invloed geweest. Ze zijn als het ware uitgesorteerd. De bewoners zijn, over de breedte genomen, te classificeren als yupss. Dankzij hun financiële mogelijkheden, mobiliteit, sociale netwerk op grootstedelijk niveau en opleidingsniveau kan deze groep stedelijke gezinnen hoge eisen stellen aan een woonomgeving. De notie in de literatuur dat deze groep over het algemeen een lichte plekverbondenheid voelt, komt duidelijk naar voren uit de resultaten van het onderzoek. De verbondenheid tussen Flex-wonenbewoners onderling lijkt de grootste factor van plekbinding te zijn. Respondenten geven aan meer gehecht te zijn aan het lokale sociale netwerk dan aan de woonomgeving. Zo lijken respondenten die bepaalde medebewoners als vriend beschouwen een diepere mate van verbondenheid te voelen. Dit geldt echter maar voor enkele bewoners. Over het algemeen is het contact oppervlakkig. De meeste respondenten zijn dan ook slechts passieve deelnemers bij buurtaangelegenheden. Een laag niveau van participatie duidt dan ook op weinig sociaal kapitaal en een lichte mate van plekbinding. Bewoners die zich wel actief inzetten lijken zich dan ook dan ook meer sociaal verbonden te voelen met de buurt. Dit betekent echter niet dat het huidige sociale netwerk onder de overige respondenten niet gewaardeerd wordt. De vrijblijvendheid van de sociale relaties met gelijkgestemden wordt door vrijwel alle respondenten als positief ervaren. Het lokale sociale netwerk, van veelal Flex-wonenbewoners, wordt belangrijk gevonden. Overeenkomsten in persoonlijke kenmerken of levensstijl zijn hierbij uitermate belangrijk. Voor respondenten die zich minder verbonden voelen met anderen en daardoor een beperkt lokaal sociaal kapitaal hebben betekent dit ook dat ze zich niet bij het woonmilieu betrokken voelen. In dit socialisatieproces onder volwassen Flex-wonenbewoners is een grote rol weggelegd voor de kinderen. Door de beperkte actieradius van kinderen zijn ouders in grotere mate gebonden aan de directe woonomgeving. Naast een vergemakkelijkt contactlegging met medebewoners, dankzij kinderen, zorgen de gedeelde zorgen voor groepsbinding. Een

gewaardeerde mate van sociale controle, veiligheid en privacy zorgt bij veel respondenten voor een positief oordeel over het woonmilieu. De groepsbinding wordt versterkt door het gevoel van gedeelde zorgen die het deelnemen aan een herstructurerings- en nieuwbouwproject oplevert en een pioniersgevoel. Gedeelde zorgen, een overeenkomstige levensstijl en een ontbrekende sociale structuur vergroten de kans op een gevoel van onderlinge verbondenheid onder bewoners. Dit heeft, tot slot, consequenties voor de geografische locatie van het sociale netwerk. Sociaal kapitaal bevindt zich vrijwel uitsluitend in het Flex-wonenproject.

1.2. In hoeverre voelt de bewoner zich verbonden met de fysieke dimensie van hun wijk?

Allereerst moet worden opgemerkt dat de respondenten hun verhuisbeslissing gebaseerd hebben op functionele gronden. Hierbij zijn de woning en de locatie de belangrijkste overwegingen. En hoewel de woonomgeving voor alle respondenten prettig aanvoelt, wat gemotiveerd wordt met de trefwoorden 'rust', 'ruimte' en 'groen', beschouwd niemand zichzelf er aan gehecht. De woonomgeving heeft echter een overduidelijke rol als sociaal integratiekader. Het structureert in grote mate de sociale processen die leiden tot plekbinding. Twee plekken springen daarbij in het oog, omdat ze door de respondenten als plekken worden beschouwd waar bouwen aan en onderhouden van sociale relaties dankzij het faciliteren van ontmoetingen met gelijkgestemden mogelijk is. Ook de mogelijkheid voor kinderen om er veilig te spelen is belangrijk voor veel respondenten. Het zijn ruimtes waar de omgeving, voor de respondenten, controleerbaar aanvoelt. Zo omschrijft een respondent een van de openbare ruimtes als privéterrein. Een kwalificatie die duidt op een diepgaande plekbinding. Beide ruimtes bevinden zich echter binnen het woningbouwproject. Daarbuiten zijn weinig plekken van belang voor de respondenten. Het ontbreken van een betekenisvolle geschiedenis met de rest van wijk en dagelijkse routines belemmeren het ontwikkelen van een diepgaande band met de belendende fysieke omgeving. Er is sprake van een duidelijke interne gerichtheid, zoals

ook bleek uit de verspreiding van het sociale netwerk. Concluderend kan gesteld worden dat de woonomgeving voor de respondenten zeker van belang is, hoewel aan de band met de medebewoners meer belang gehecht wordt.

1.3. Welke rol speelt participatie bij de verbondenheid met het woonmilieu?

Het realiseren van de eigen woonwensen heeft bij veel respondenten bijgedragen aan een diepe plekbinding. De groep medeopdrachtgevers geeft duidelijk blijk van een versterkte band met zowel de woning als met elkaar. Het groepsproces zorgt voor de bouw van sociaal kapitaal en voor een gevoel van onderlinge verbondenheid. Hoewel het destijds opgedane sociale netwerk grotendeels afgebrokkeld lijkt te zijn, blijft de verbondenheid bestaan. Het gevoel dat de woning eigen aanvoelt, wordt breed gedragen. Ook onder respondenten die zijn ingestapt op het moment dat het project uit keuze modules bestond. Hoewel zij iets minder uiting van binding met de woning geven. De ongewisheid van het project en de opgedane nieuwe ervaringen gedurende het project zijn door alle respondenten intens beleefd. De grotendeels positieve ervaringen en uitkomsten vertalen zich dan ook in een betekenisvolle positieve plekbinding. Deze band is in de eerste plaats met de woning en enkele burens en in de tweede plaats met het Flex-wonenproject als geheel. Onder de KM-respondenten die het minst gebruik hebben gemaakt van de mogelijkheden van de keuze modules leeft vooral de mening dat een huis maar een huis is.

2. Welke rol ziet de overheid weggelegd voor de groep stedelijke gezinnen binnen het herstructureringsbeleid?

De theoretische overweging waaraan het Flex-wonenproject als herstructureringsmaatregel zijn bestaan ontleend is grotendeels gestoeld op het oplossen van de problemen die een eenzijdige bevolkingsopbouw heeft opgeleverd door middel van woningdifferentiatie. Het aantrekken van koopkrachtige groepen in verspreide homogene clusters zou de

sociale cohesie in wijken moeten verbeteren. Evenals het economische draagvlak voor lokale voorzieningen. De toebedachte functie als rolmodel zal kansarmoede moeten bestrijden. Deze visie is echter verschoven naar het creëren van een beheersbare omgeving, erkenning en herkenning, vertrouwde, ontmoetingsplaatsen in de openbare ruimte en duidelijke grenzen tussen publieke en private ruimten. Thema's waarbij het creëren van sociale cohesie of gemeenschapsgevoel niet meer een centraal rol speelt maar de individuele binding met het leefmilieu.

7.3 Algemene conclusie

De algemene conclusie van dit onderzoek geeft antwoord op de vraagstelling:

- **In hoeverre zijn gevonden patronen en ontwikkelingen in overeenstemming zijn met beoogde doelen van het herstructureringsbeleid?**

Concluderend kan er gesteld worden dat de bewoners van het Flex-wonenproject 1e fase zich in beperkte mate verbonden voelen met de wijk Corpus den Hoorn en haar overige bewoners. Het wonen onder gelijkgestemden, een beheersbare en veilige omgeving die ontmoetingen met vertrouwde vreemden faciliteert en een identificatie met het woonmilieu zorgt voor een positieve band met het Flex-wonenproject. Een band die verder versterkt wordt door het participeren bij de realisatie van het woningbouwproject. De gezinnen richten zich bovendien, door de beperkte actieradius van hun kinderen, in grote mate op de lokale woonomgeving. Aan het woonmilieu buiten het Flex-wonenproject wordt veel minder belang gehecht. Bewoners zien zelf een lokaal netwerk op wijkniveau dan ook niet snel ontstaan. Homogeniteit op projectniveau lijkt dan ook vooralsnog niet te leiden tot menging in de wijk. Dit wil niet zeggen dat de leefbaarheid niet is toegenomen. De geïnterviewde bewoners voelen zich op een prettige vrijblijvende manier verbonden met de woonomgeving. En ervaren, mede door de heterogeniteit van de wijk, een leefbaar en levendig Corpus den Hoorn.

7.4 Aanbevelingen voor verder onderzoek

In dit onderzoek zijn de verschillende manieren waarop bewoners van het Flex-wonenproject plekverbondenheid ervaren en de redenen hiervoor nader onderzocht. Hieruit komt een beeld naar voren over de rol die ze spelen bij herstructureringsopgaven. Een aantal aspecten hiervan zouden nader onderzocht kunnen worden. Ten eerste de rol van kinderen van stedelijke gezinnen. Kinderen hebben een grote impact op het sociale netwerk van ouders. Doordat ze door de wijk zwerven leggen ze contacten met kinderen en ouders uit andere sociale milieus. Het mogelijk vergrote sociale kapitaal van ouders zou voor hen de plekverbondenheid met de wijk kunnen verdiepen. Hiervoor zou bijvoorbeeld een onderzoeksmethode toegepast kunnen worden waarbij de bewoners de sociale contacten in de wijk op een kaart aangeven. Door uit te diepen hoe die contacten tot stand zijn gekomen en op welke manier ze die waarderen kan een beter beeld geschetst worden van de factoren die een rol spelen bij de sociale verbondenheid met de wijk. Ten tweede zou het interessant kunnen zijn om te onderzoeken hoe bewoners in de wijk buiten het Flex-wonenproject het nieuwbouwproject en haar bewoners beschouwen. De mogelijke barrières en kansen die zij in de contactlegging ervaren kunnen van zijn invloed op het sociale netwerk van Flex-wonenbewoners. Ten slotte zou het interessant kunnen zijn om een vervolgonderzoek onder de plekverbondenheid van bewoners van de 2e fase van het Flex-wonenproject te verrichten. Veel respondenten spreken in de interviews een grote interesse in deze toekomstige groep medebewoners uit. Een vergroting van de homogene cluster biedt kansen voor de uitbreiding van het sociaal netwerk en zal mogelijk een positieve invloed kunnen hebben op de plekverbondenheid van de bewoners van de 1e fase.

Bibliografie

Gebruikte literatuur

- Altman, I., & Low, S. (Eds.) (1992) Place attachment. *Human behavior and environments: Advances in theory and research*, volume 12. New York: Plenum
- Arnstein, S.R. (1969) A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4): 216-224
- Atkinson, R. & Kintrea, K. (1999) Owner-occupation, social mix and neighbourhood impacts. *Policy & politics*, 28(1): 93-108
- Baarda, D.B., de Goede, M.P.M., Teunissen, J. (2005) *Basisboek kwalitatief onderzoek: handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. Groningen: Stenfert Kroese
- Beckhoven, E. van & R. van Kempen (2002) *Belang van de buurt*. Utrecht: NETHUR
- Bonaiuto, M., Aiello, A., Perugini, M., Bonnes, M., & Ercolani, A.P. (1999) Multidimensional perception of residential environment quality and neighbourhood attachment in the urban environment. *Journal of Environmental Psychology*, 19: 331-352
- Bontje, M. (2001) The challenge of planned urbanization. *Urbanization and national urbanization policy in the Netherlands in a Northwest-European perspective*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam
- Bos, A. et al. (1946) De stad der toekomst, de toekomst der stad. *Een stedenbouwkundige en sociaal-culturele studie over de groeiende stadsgemeenschap*. Rotterdam: A. Voorhoeve
- Boutain, M. & Hitti, J. (2006) Orienting multiple interviewers: the use of an interview orientation and standardized interview. *Qualitative health research*, 16(9): 1302-1309
- Brody, S.D., Godschalk, D.R., Burby, R.J., (2003) Mandating citizen participation in plan making: six strategies planning choices. *Journal of the American Planning Association*, 46: 245-264
- Brown, B.B., Perkins, D.D., & Brown, G. (2003) Place attachment in a revitalizing neighborhood: Individual and block levels of analysis. *Journal of Environmental Psychology*, 23: 259- 271
- Brown, B.B., Perkins, D.D., & Brown, G. (2004) New housing as neighborhood revitalization: place attachment and confidence among residents. *Environment and Behavior*, 36(6): 749-775
- Burby, R.J. (2003) Making plans that matter: citizens involvement and government action. *Journal of the American Planning Association*, 69: 17-33
- Creswell, T. (2004) *Place: a short introduction*. Londen: Wiley-Blackwell
- Debets, C. (2009) Houten achterhuis voor variabele woninggrootte. *Bouwwereld* (02)14-16. Reed Business: Amsterdam
- Duyvendak, J.W. & Hurenkamp, M. (2004) *Kiezen voor de kudde. Lichte gemeenschappen en de nieuwe meerderheid*. Amsterdam: Uitgeverij Van Gennep
- Engelsdorp Gastelaars, R. van (1996) Het verdwijnen vande leefwereld, de opkomst van het woondomein. *Bouwen aan het binnenlands bestuur*, Derksen, W. & Salet, W. , WRR V93. Den Haag: Sdu Uitgevers
- Engelsdorp Gastelaars, R. van (2003) *Veertig jaar territoriale binding*. Amsterdam: Vossiuspers
- Ekkers, P. (Ed.) (2006) *Van volkshuisvesting naar woonbeleid*. Den Haag: Sdu Uitgevers
- Flowerdew, R. & Martin, D. (2005) *Methods in Human Geography, a guide for students doing a research project*. Harlow: Pearson Education Limited
- Gans, H.J. (1972) *People and plans. Essays on urban problems and solutions*. Harmondsworth: Penguin
- Gemeente Groningen (2002) *Lokaal Akkoord 2002*. Groningen: Gemeente Groningen
- Gemeente Groningen (2007) *Werken aan wonen*. Groningen: Gemeente Groningen
- Gemeente Groningen (2008) *Bestemmingsplan Corpus den Hoorn*. Groningen: Gemeente Groningen
- Gieryn, T.F. (2000) A Space for Place in Sociology. *Annual Review of Sociology*, 26(1): 463-506
- Ginkel, van R. & Deben, L. (2002) *Bouwen aan bindingen: sociale cohesie in Zoetermeer*. Amsterdam: UvA
- Gustafson, P. (2001) Roots and routes: exploring the relationship between place attachment and mobility. *Environment and Behavior*, 33, 667-686
- Hacquebord, J. & Kwee, L. (2008) Co-ontwikkeling, het corporatie alternatief voor particulier opdrachtgeverschap. *Wooninnovatiereeks*, 20: 28-35. Nieuwegein: Arko Uitgeverij BV

- Hidalgo, M.C., & Hernandez, B. (2001) Place attachment: conceptual and empirical questions. *Journal of Environmental Psychology*, 21: 273–281
- Irvin, R. & Stansbury, J. (2004) Citizen participation in decision making: is it worth the effort? *Public Administration Review*, 64(1): 55–65
- Kasarda, J.D. & Janowitz, M. (1974) Community attachment in mass society. *American Sociological Review*, 39: 328–339
- Karsten, L. (2003) Family gentrifiers: challenging the city as a place simultaneously to build a career and to raise children. *Urban studies*, 40(12): 2573–2584.
- Karsten, L. & de Stigter-Speksnijder, M. (2006) *Vinexwijken: professionele kritiek en de dagelijkse woonpraktijk. Een essay*. Utrecht: NETHUR
- King, P.J. (2005) *The common place: the ordinary experience of housing*. Aldershot: Ashgate
- Kim, J. & Kaplan, R. (2004) Physical and psychological factors in sense of community. *Environment and Behavior*, 36: 313–340
- Kullberg, J. (2003) Terugtreder voor 56,64%. *Het theorema van Thomas, nieuwjaaraftgave*: 115–123. Den Haag: SCP
- Kullberg, J. (2004) Leefstijlen en wijkvernieuwing. In Nieuw Cement. *Een tussenstand van de wijkvernieuwing in Groningen*: 135–141
Groningen: Platform Gras
- Land, M. van der (2004) Vluchtige verbondenheid, de nieuwe middenklasse en haar binding met de stad. *Agora*, 2000 (3): 36–40
- Leach, N. (2002) Belonging: towards a theory of identification with spaces. *Habitus. A sense of place*, Hillier, J., & Rooksby, E., 281–295.
Aldershot: Ashgate.
- Lewicka, M. (2005) Ways to make people active: The role of place attachment, cultural capital, and neighborhood ties. *Journal of Environmental Psychology*, 25: 381–395
- Lewicka, M. (2010) What makes neighborhood different from home and city? Effects of place scale on place attachment. *Journal of Environmental Psychology*, 30: 35–51
- Lupi, T. (2006) *Buurtbinding. Van veen kolonie tot VINEX-wijk*. Amsterdam: Aksant
- Lupi, T. (2008) *Buiten wonen in de stad*. Amsterdam: Aksant
- Manzo, L.C., & Perkins, D.D. (2006) Neighborhoods as common ground: the importance of place attachment to community participation and development. *Journal of Planning Literature*, 20: 335–350
- Michel, H. (2006) Intermezzo: Communities. *Reflecties op het woondomein*, Sanders, F., 57–62, Eindhoven: TU Eindhoven
- Nijestee (2005) *Verkoopbrochure Flex-wonen 1e fase*. Groningen: Nijestee
- Olli, E., Grendstad, G., & Wollebaek, D. (2001) Correlates of environmental behaviors: Bringing back social context. *Environment and Behavior*, 33(2): 181–208
- Overdijk, C. (2010) De tijd is rijp voor zelfbouwers. *Binnenlands Bestuur*, 36: 27–31. Deventer: Kluwer.
- Perkins, D.D., & Long, D.A. (2002) Neighborhood sense of community and social capital: A multi-level analysis. *Psychological sense of community: Research, applications, and implications*, Fisher, A., Sonn, C. & Bishop, B., 291–316. New York: Plenum
- Pretty, Grace H., Heather Chipuer, & Paul Bramston (2003) Sense of place amongst adolescents and adults in two rural Australian towns: The discriminating features of place attachment, sense of community and place dependence in relation to place identity. *Journal of Environmental Psychology*, 23(3): 273–87
- Proshansky, H. (1978) The self and the city. *Environment and Behavior*, 10(2): 147–169
- Putnam, R.D., Leonardi, R. & Nanetti, R.Y. (1993) *Making democracy work*. Princeton: Princeton University Press
- Putnam, R.D. (2000) *Bowling alone*. New York: Simon & Schuster
- Reinders, L. (2005) Identiteit, ruimte en de emotionele logica van een post-industriële stad. *Agora*, 2005 (2)
- Reinders, L. and Van der Land, M. (2008) Mental Geographies of Home and Place: Introduction to the Special Issue. *Housing, Theory and Society*, 25 (1): 1–12
- Relph, E. (1976) *Place and placelessness*. London: Pion
- RIGO Research en Advies BV (2003) *Particulier opdrachtgeverschap en stedelijke vernieuwing*. Amsterdam: RIGO
- Ryden, K.C. (1993) *Mapping the invisible landscape: folklore, writing, and the sense of place*. Iowa City: University of Iowa Press
- Ruimtelijk Planbureau (2007) *Particuliere opdrachtgeverschap in woningbouw*. Rotterdam: NAI Uitgevers
- Sande, van de J.P. (1999) *Gedragsobservatie*. Groningen: Wolters-Noordhoff bv

- Sanders, F. (2006) *Reflecties op het woondomein*, Eindhoven: TU Eindhoven
- Savage, M., Bagnall, G. & Longhurst, B. (2005) *Globalisation and Belonging*. London, Sage
- Scannel, L. & Gifford, R. (2010) Defining place attachment: A tripartite organizing framework. *Journal of Environmental Psychology*, 30: 1–10
- Seamon, D. (1979) *A Geography of the Lifeworld*. New York: St. Martin's
- SEV (2010) *Zelf bouwen in Nederland*. Rotterdam: SEV
- SEV (2010) Zelf bouwen in Nederland. *Het experiment*, 26 (4): 24-27
- Stedman, R.C. (2002) Toward a social psychology of place: predicting behavior from place-based cognitions, attitude, and identity. *Environment & Behavior*, 34: 405–425
- Stedman, R.C. (2003) Is it really just a social construction? The contribution of the physical environment to sense of place. *Society and Natural Resources*, 16: 671–685
- Stern, E., Gudes, O., Svoray, T., (2009) Web-based and traditional public participation in comprehensive planning: a comparative study. *Environment and Planning*, 36: 1067–1085
- Steyaert, J. (2006) Woonassertiviteit en burgerschap, een gelukkig huwelijk? *Reflecties op het woondomein*, Sanders, F., 15-37, Eindhoven: TU Eindhoven
- Teernstra, A. (2007) *De betekenis van de buurt*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen
- Till, K. (1993) Neotraditional towns and urban villages: the cultural production of a geography of otherness. *Environment and Planning D: Society and Space*, 11: 709-732
- Tuan, Y.F. (1974) *Topophilia: a study of environmental perception, attitudes, and values*. New Jersey: Prentice-Hall
- Twigger-Ross, C. L., & Uzzell, D. L. (1996) *Place and identity processes*. *Journal of Environmental Psychology*, 16: 205–220.
- VROM (1997) *Nota stedelijke vernieuwing*. Den Haag: Ministerie van VROM
- VROM (2002) *Nota Mensen, Wensen en Wonen*. Den Haag: Ministerie van VROM
- VROM (2009) *De 7 experimenten van de wijkenaanpak: experiment 2, bewonersparticipatie*. Den Haag: Ministerie van VROM
- VROM-raad (2006) *Stad en Stijging: sociale stijging als leidraad voor stedelijke vernieuwing*. Advies 054. Den Haag: VROM-raad
- VROM-raad (2009) *Wonen in ruimte en tijd: een zoektocht naar sociaal-culturele trends in het wonen*. Advies 072. Den Haag: VROM-raad
- Witsen, P.P. (2008) Flexwonen in Groningen, individuele keuzen achter geregisseerde gevels. *Stadschiers*, 1(8): 4-21. Amsterdam: Boom uitgevers
- Wal, O. van de (2004) *Nieuw Cement: een tussenstand van de wijkvernieuwing in Groningen*. Groningen: Platform Gras
- Zimmerman, M., Rappaport, J. (1988) Citizen participation, perceived control and psychological empowerment. *American Journal of Community Psychology*, 16: 725-750

Bezochte internetpagina's

- Gemeente Groningen (2010) *Vergunningen Groningen*. <http://fleximap.groningen.nl/gnmaps/vergunningen/> (bezocht: 03.06.10)
- Hordijk, T. (2009) *Flexwonen in Groningen*. <http://www.archined.nl/reportages/flexwonen-in-groningen-massa> (bezocht: 11.09.10)
- KEI (2010) *Dossier Sociaal-fysieke wijkenaanpak*. http://www.kei-centrum.nl/view.cfm?page_id=2508 (bezocht: 02.04.10)
- KUUB (2010) *PPO*. <http://www.kuub.info/> (bezocht: 26.05.10)

Bijlagen

Bijlage 1: Bewonersbrief

rijksuniversiteit
 groningen

faculteit ruimtelijke
 wetenschappen

Datum: Leeuwarden, 21 mei 2010

Aan de bewoners van dit adres
 Betreft: Uitnodiging deelname afstudeeronderzoek Flexwonenproject 1^e fase

Geachte heer/mevrouw,

Wat vindt u van uw buurt? En van uw woning? Voor mijn studie Culturele Geografie aan de Rijksuniversiteit Groningen onderzoek ik de relatie tussen bewoners en hun woonplek. Door middel van mijn afstudeeronderzoek wil ik achterhalen hoe bewoners het wonen in het Flexwonenproject 1^e fase ervaren.

Voor dit onderzoek ben ik op zoek naar bewoners die het leuk vinden om mij meer te vertellen over hun ervaring en beleving van de buurt. Eventueel aangevuld met een wandeling door de buurt. De interviews zullen circa 1 uur in beslag nemen.

Wie?

Per huishouden ben ik op zoek naar iemand die 18 jaar of ouder is. Natuurlijk ga ik vertrouwelijk om met uw gegevens. De gesprekken zullen dan ook anoniem verwerkt worden.

Hoe kunt u meedoen?

Dinsdag 25 mei zal ik aan het begin van de avond langskomen, om uw interesse te peilen. Het interview kan dan, afhankelijk van uw interesse en tijd, plaatsvinden op een datum en tijdstip dat u schikt.

Ik ben erg benieuwd naar uw verhaal en ik zou het zeer op prijs stellen als u aan het onderzoek wilt deelnemen. Mocht u aanstaande dinsdag niet aanwezig zijn maar wilt u toch meedoen, dan kunt u dat laten weten via onderstaande contactgegevens. Ook als u bij voorbaat niet geïnteresseerd bent en/of mijn bezoek niet op prijs stelt.

Als u vragen over het onderzoek heeft, neemt u dan gerust contact met mij op.

Met vriendelijke groet,

Peter Popma
Student Master Culturele Geografie

A Geraniumstraat 5
8922 GX Leeuwarden
E p.popma@student.rug.nl
T 06 1420 4242

founded in 1614

Bijlage 2: Vragenlijst interviews

Algemene vragen

Voordat we over uw band met uw woonomgeving gaan praten:

1. Wat is uw leeftijd?
2. Wat is uw burgerlijke staat?
3. Wat is uw nationaliteit?
4. Heeft u kinderen?
 - a. Zo ja, hoeveel?
 - b. Hoe oud zijn ze?
 - c. Wonen ze nog thuis?
5. Wat heeft u voor opleiding gevolgd?
6. Wat is uw beroep?
 - a. Waar oefent u uw beroep uit?
 - b. Hoe lang beoefent u uw beroep al?
7. Is uw woning gebouwd onder particulier opdrachtgeverschap of als een uitgebreid keuzemodule?

Schaalniveau omgeving van belang voor de bewoner

8. Kunt u uw buurt op de kaart aangeven?

Woongeschiedenis

9. Hoe lang woont u hier al?
10. Wat was u opvatting over de buurt voordat u hier woonde?
11. Waar heeft u eerder gewoond?

Beschrijving van de buurt door de bewoner

12. Zou u uw buurt in een paar woorden kunnen omschrijven?
13. Wat vindt u belangrijk aan uw buurt?
14. Waarin onderscheidt uw buurt zich van andere buurten volgens u?

Flexwoningstraject

15. Om welke redenen heeft u gekozen voor deze buurt?
16. Hoe belangrijk was de invloed die u kon uitoefenen, op bijvoorbeeld woningindeling, voor uw woonkeuze?
17. Had u contact met andere toekomstige buurtbewoners gedurende die periode?
18. Hoe zou u het contact met de toekomstige buurtbewoners gedurende die periode omschrijven?
19. Werden er activiteiten voor of door (toekomstige) buurtbewoners georganiseerd?
20. Heeft u aan deze activiteiten meegedaan? Waarom?

Het sociale netwerk: sociale contacten in de buurt

21. Heeft u familie of vrienden in deze buurt wonen?
22. Waar bevindt het grootste deel van uw vriendenkring zich?
23. Hoeveel van uw medebewoners kent u in deze buurt, al is het alleen maar bij naam?
 - a. Hoeveel van uw medebewoners kent u goed?

24. Hoe heeft u uw medebewoners leren kennen?
 - a. Heeft u nog contact met medebewoners die u in het Flexwoningtraject heeft leren kennen?
25. Hoe zou u het contact met uw buurtbewoners willen omschrijven?
26. Vragen u en uw medebewoners wel eens diensten aan elkaar? Zo ja, wat voor soort diensten zijn dit?
27. Is contact met uw medebewoners belangrijk voor u? Waarom?
28. Hoe denkt u over uw medebewoners in deze buurt over het algemeen?
29. Is er volgens u sociale controle in uw buurt?
30. Hoe denkt u over uw privacy in deze buurt?
31. In hoeverre is er sprake van een hechte gemeenschap in de buurt?
32. Bent u lid van een buurtvereniging of iets dergelijks? Of een andere vereniging buiten de buurt?
33. Wat voor activiteiten worden er voor buurtbewoners georganiseerd?
34. Doet u vaak mee aan dit soort activiteiten? Waarom?

De fysieke plek: belangrijke plekken en aspecten voor de bewoner

35. Welke plekken van de buurt zijn het meest belangrijk voor u en waarom?
36. Voelt u zich gehecht aan de fysieke omgeving van uw buurt? Waarom?
37. Wat vindt u van de visuele aantrekkelijkheid van de buurt?
38. Van welke voorzieningen maakt u regelmatig gebruik in deze buurt? Waarom?
39. Wat vindt u van de aanwezigheid van openbare ruimten in de buurt (plein, park, speeltuin)?
40. Zijn er plekken in de buurt waar u liever niet komt?
41. Zijn er plekken of aspecten in deze buurt die overlast geven? Zo ja, welke en waarom?
42. Hoe denkt u over de veiligheid in deze buurt?
43. Is er sprake van vervuiling in deze buurt? Zo ja, in welke vorm en waar?
44. Is er sprake van criminaliteit in deze buurt? Zo ja, kunt u dit uitleggen?
45. Is de ligging van de buurt ten opzichte van de rest van de stad belangrijk voor u? Waarom?

De toekomst

46. Wat zou voor u een reden zijn om te verhuizen naar een andere buurt?
47. Als u zou verhuizen, denkt u dat u contact met uw medebewoners zal blijven houden? Waarom?

Afsluiting

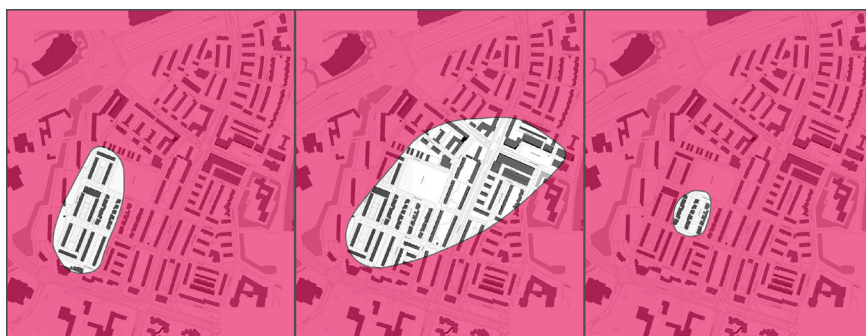
48. Heeft u nog andere opmerkingen, ervaringen, meningen of gedachten die relevant zouden kunnen zijn voor dit onderzoek?

(Bewerking van interviewvragen uit: Teernstra, A. (2007) *De betekenis van de buurt*. Groningen: RuG)

Bijlage 3: Kaart Corpus den Hoorn

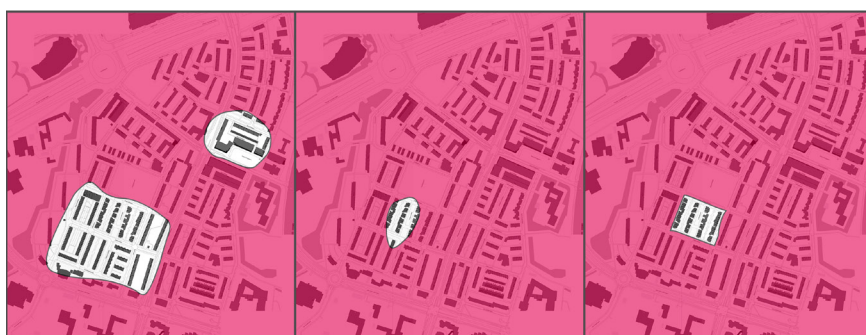
Bijlage 4: Omcirkeling omgeving van belang

Renate

Simon

Linda

Maaïke

Willem

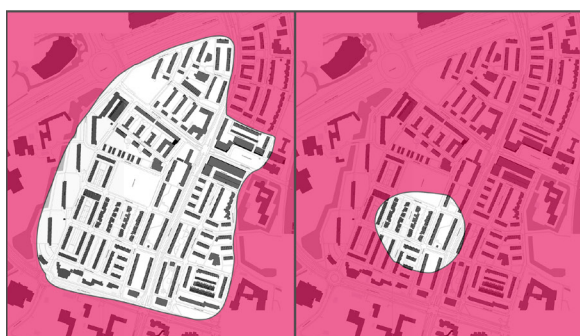
Berber

Rinse

Koos

Ellen

Mirjam

Hessel

rijksuniversiteit
 groningen